

הרב עזריה אריאל

בועל נידה

ביאור מושגים (הקדמה מאת המערכת)

מבוא

א. טומאת אדם לטמא בגדים

ב. משא

ג. היסט

ד. מעיינות

ה. עליונו של בועל נידה

ו. שיטת הרמב"ם

ז. גדר טומאת בועל נידה

סיכום ומסקנות

ביאור מושגים (הקדמה מאת המערכת)

כדי לאפשר גם לקוראים שאינם בקיאים בדיני טהרות לעיין במאמר זה, אנו מקדימים למאמרו ביאור קצר של מושגים הלכתיים שנידונים בו. בכתיבת הקדמה זו נעזרנו בפירושו הגמרא בהוצאת שוטנשטיין לנידה לג ע"א.

אב הטומאה / טומאה חמורה / מטמא שנים ופוסל אחד

אב הטומאה (=טומאה חמורה) הוא מקור של טומאה (כגון: שרץ ושכבת זרע, עיין בכלים פ"א). אם נגע דבר המקבל טומאה (אדם, כלים או אוכלין ומשקין) באב הטומאה, הוא נעשה ראשון לטומאה (=וולד הטומאה, טומאה קלה). אם נגעו אוכלין ומשקין בראשון לטומאה, הם הופכים להיות שני לטומאה (=וולד וולד הטומאה). ואם נגעו אוכלין ומשקין של תרומה בשני לטומאה הם נטמאים, וטומאה זו קרויה שלישי לטומאה או פסול.

מכאן שניתן להגדיר אב הטומאה כמי ש"מטמא שנים ופוסל אחד", וראשון לטומאה כמי ש"מטמא אחד ופוסל אחד". [להרחבה עיין בהקדמת הרמב"ם לסדר טהרות, ובפירושו לכלים פי"ט מ"ד].

מעלין בקודש יב – אב ה' תשס"ו

טומאת משכב ומושב / מדרס הזב

נאמר בתורה על הזב:

כָּל הַמְשָׁכֵב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב עָלָיו הֵזֵב יִטְמָא וְכָל הַקְּלִי אֲשֶׁר יֵשֵׁב עָלָיו יִטְמָא. וְאִישׁ אֲשֶׁר יֵגַע בְּמִשְׁכָּבוֹ יִכַּסּוּ
כְּגִדְיוֹ וְרִחֵץ בַּמַּיִם וְטָמָא עַד הָעֶרְבֹה. וְהַיֹּשֵׁב עַל הַקְּלִי אֲשֶׁר יֵשֵׁב עָלָיו הֵזֵב יִכַּסּוּ כְּגִדְיוֹ וְרִחֵץ בַּמַּיִם וְטָמָא
עַד הָעֶרְבֹה (ויקרא ט"ו, ד-ו)

מכאן שמשכבו ומושביו של הזב טמאים ומטמאים. ודרשו חכמים:

"והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא" - אין לי אלא בזמן שיושב עליו ונוגע בו, מנין לעשרה
מושבות זה על זה? ... תלמוד לומר: "והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא", מקום שהזב יושב
ומטמא ישב הטהור ויטמא (ספרא מהדרות וייס, מצורע, פרשת זבים פרשה ב).

כלומר, שכל כלי המיועד לישיבה או שכיבה שישב עליו הזב, ואפילו לא ישב עליו ישירות אלא היה
המצע התחתון שבערימת מצעות המונחים זה על גבי זה, הרי הוא אב הטומאה ומטמא אדם וכלים.
[להרחבה עיין במשניות בכלים פ"א מ"ג ובזבים פ"ד מ"ה].

טומאת אדם לטמא בגדים / טומאה בחיבורין

כאמור לעיל, רק אב הטומאה יכול לטמא אדם או כלים. אולם ישנם אבות טומאה שהתורה כתבה שעל
הנוגע בהם או נושא אותם **לכבס את בגדיו**. חכמים פירשו, שכיבוס הבגדים הוא טבילתם, ולמדו שיש
אבות טומאה (כגון משכב הזב) שבזמן שאדם נוגע בהם יש לו מעמד ביניים, בין אב הטומאה לראשון
לטומאה.

מצד אחד דינו דומה לאב הטומאה, כי באותו זמן שהוא נוגע באב הטומאה הוא מטמא גם כלים, ולא רק
אוכלין ומשקין. מצד שני דינו דומה לראשון לטומאה, כי אינו מטמא אדם וכלי חרס. כל זאת רק בזמן
שהאדם נוגע ("בחיבורין") באחד מאבות הטומאה הנ"ל, אך לאחר שפירש מהטומאה, דינו ככל ראשון
לטומאה [להרחבה עיין ברש"י בבא בתרא ט ע"ב ד"ה בחבורין ובתוספות שם ד"ה דהא].

באבות טומאה מסוימים, כגון נבלה, התורה מבדילה בין מגעם, שאינו מטמא בגדים, לבין משאם,
שמטמא בגדים.

מעיינות

זובו של זב, רוקו, שכבת זרעו, מימי רגליו ודם הנידה הם אב הטומאה, והם מטמאים אדם לטמא בגדים
[להרחבה עיין בזבים פ"ה מ"ז].

טומאת משא

ישנם אבות טומאה (כגון נבלה ומעיינות הזב), שהתורה אמרה שאדם טהור הנושא אותם או המסיט (=המזיז) אותם נטמא, גם אם לא נגע בהם.

עליונו של זב / מדף

טומאה שנתחדשה בזב, שגם כשהטמא נושא את הטהור, ואינו נוגע בו, הטהור נטמא [להרחבה עיין בזבים פ"ה מ"א ובנידה לב ע"ב - לג ע"א].

טומאת היסט

טומאה שנתחדשה בזב, שגם כשהטמא מסיט את הטהור, ואינו נוגע בו, הטהור נטמא [דיון על היחס שבין משא ובין עליונו של זב והיסט ראה במסכת נידה בהוצאת שוטנשטיין, דף לג ע"א¹ הערה 3].

זב וחבריו

קבוצת טמאים שיש לה דיני טומאה משותפים: זב, נידה, יולדת וזבה [להרחבה עיין ברמב"ם, הלכות משכב ומושב פ"א הט"ו].

מבוא

כתוב בתורה בעניין טומאתו של בועל נידה (להלן: בו"נ):

וְאִם שָׁכַב יִשְׁכַּב אִישׁ אִתָּהּ וְהָי נִדְתָּה עָלָיו וְטָמְא שְׂבַעַת יָמִים וְכָל הַמְשָׁכָב אֲשֶׁר יִשְׁכַּב
עָלָיו יִטָּמָא (ויקרא ט"ו, כד).

חז"ל עמדו על כך, שיש כאן, מצד אחד, השוואה לדיני נידה - "ותהי נדתה עליו", ומצד שני, הצורך של התורה לפרט את דין טומאת משכבו מלמד, שהשוואה לנידה איננה מוחלטת. זו לשון הברייתא בתורת כהנים (להלן: תו"כ)¹:

יכול לא יטמא אדם וכלי חרס? ת"ל "ותהי נדתה עליו", מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא יטמא אדם וכלי חרס... "וכל המשכב אשר ישכב עליו יטמא", שאין תלמוד לומר, אלא שניתקו הכתוב מטומאה חמורה והביאו לטומאה קלה, שלא יטמא [המשכב] אלא אוכלין ומשקין (מצורע סי' קפ במלבי"ם).

1 כל הציונים להלן לתו"כ הם לחומש ויקרא עם פירוש המלבי"ם, אלא אם כן צוין אחרת. סוגריים מרובעים מציינות הסברים של כותב המאמר.

אם כן טומאת משכבו קלה יותר מטומאת משכב הנידה עצמה: משכבה הוא אב הטומאה, המטמא אדם וכלים; ואילו משכבו של ב"נ איננו אב הטומאה, ומטמא רק אוכלין ומשקין.

יש לברר מה דין ב"נ בשאר הדינים המיוחדים בנידה:

- א. **טומאת אדם לטמא בגדים ("טומאה בחיבורין")** - האם הנוגע בב"נ מטמא את בגדיו?
- ב. **טומאת משא** - האם אדם הנושא ב"נ נטמא?
- ג. **היסט** - האם ב"נ שהסיט אדם או כלים מטמא אותם?
- ד. **מדף** - האם עליונו של ב"נ טמא?
- ה. **מעיינות** - האם רוקו ומימי רגליו של ב"נ הם אב הטומאה?

בניסוח כוללני - האם עיקרו כנידה החמורה, פרט למשכבו הקל יותר, או שמא עיקרו כאב הטומאה גרידא, פרט למשכבו שהחמירה בו התורה, או שמא יש מקום לאפשרות ביניים? במקורות הדנים בנושא לא תמיד קיימת הבחנה ברורה בין הדינים, ולעיתים ממקור מסוים ניתן להסיק על אחד או יותר מהדינים הנזכרים לעיל, וכפי שיבואר.

א. טומאת אדם לטמא בגדים

המשנה והתוספתא בזבים

שנינו במשנה בזבים:

בעל קרי - כמגע שרץ, ובוועל נדה - כטמא מת. אלא שחמור ממנו בוועל נדה, שהוא מטמא משכב ומושב טומאה קלה לטמא אוכלין ומשקין (פ"ה מי"א).

וכן בתוספתא בכלים:

חומר בטמא מת מה שאין בבוועל נדה, ובוועל נדה שאין בטמא מת: שטמא מת טעון הזאה שלישי ושביעי, מה שאין כן בבוועל נדה. חומר בבוועל נדה, שבוועל נדה מטמא כר התחתון כעליון [כלומר, טומאה קלה כראשון לטומאה], מה שאין כן בטמא מת

(בבא קמא פ"א ה"ג).

משתמע מן המשנה והתוספתא, שאין שום חומרה נוספת בב"נ שאין בטמא מת, פרט לכך שמטמא משכב תחתון כעליון. אם כן, אינו מטמא אדם במגע לטמא בגדים (שהרי

טמא מת אינו מטמא אדם לטמא בגדים, כאמור בכלים פ"א מ"א, וכן אין בו כל שאר החומרות שבנידה.

יתירה מזו: נראה לפרש, שהמשנה בזבים בנויה על משנה י שלפניה: "הנוגע בשרץ ובשכבת זרע ובטמא מת... מטמא אחד ופוסל אחד", ועל דין זה עצמו נאמר במשנה הבאה: "בועל נדה כטמא מת", כלומר, שהנוגע בבר"נ מטמא אחד ופוסל אחד.² לפי ביאור זה, מפורש במשנה שבר"נ אינו מטמא אדם לטמא בגדים כלל (אף לא במשא, בניגוד לנבלה שהוזכרה במשנה ח לעיל). אם כן, גם אם לא נלמד ממשנה זו לגבי כלל דיני בר"נ, ונאמר שהחומרה שהוזכרה בו "שמטמא משכב תחתון כעליון" איננה החומרה היחידה בהשוואה לטמא מת, ו"תנא ושייר",³ מכל מקום יש ללמוד ממנה לעניין הדין שאינו מטמא אדם לטמא בגדים, כי זהו עיקר הדין שנאמר במשנה.⁴

מה ששמע מן המשנה נאמר בתוספתא בפירוש:

הנוגע... בבעל נדה ובעבודה זרה מטמא אחד ופוסל אחד (זבים פ"ה ה"ה).

הרי שאינו מטמא אדם לטמא בגדים. אמנם יש שפקפקו בנוסח זה, ויש לדון בדבריהם. הר"ש (זבים פ"ה מ"א) מביא את התוספתא בנוסח שונה: "הנוגע בבעל

2 כמה משניות בפרק זה (ו-י) עוסקות במיון אבות הטומאות, איזה מהם מטמא אדם בלבד ואיזה מטמא אדם לטמא בגדים, וממילא מתבקש, שהמשנה תתייחס לבר"נ בהקשר זה. אמנם הר"ש והרא"ש פירשו את המשנה אחרת, בעקבות הגמרא בפסחים סז ע"ב, וראה להלן - אולם האור זרוע (הלכות בעל קרי סי' קיח) פירש משנה זו על פי הקשר המשניות הקודמות, ולמד מההקשר ש"בעל קרי כמגע שרץ" הוא ראשון לטומאה.

3 התוספות ביומא (ו ע"ב ד"ה אלא) הקשו על משנה זו: "תימה לי, דטמא מת נמי חמור מבר"נ שטעון הזאה שלישי ושביעי ומטמא כלי מתכות לעשותם אב הטומאה [מדין "חרב הרי הוא כחלל"]... ושמא בסיפא דברייתא חישוב נמי להני חומרי דטמא מת מבר"נ. בתוספתא הנ"ל אכן שנינו את החומרה לעניין הזאה, ונראה שהמשנה השמיטה חומרה זו, משום שהיא בנויה על המשנה הקודמת, כנ"ל, ובה הוזכר טמא מת ולא בר"נ, והמשנה באה להשלים דין בר"נ ותו לא. באשר לחומרה בכלי מתכת נראה, לעניות דעתי, שדין חרב כחלל אינו אלא בחיבורין למת עצמו, ואין מקום להזכירו בטמא מת שפרש מן המת, ועוד חזון למועד אי"ה.

4 בתוספות הרא"ש (נידה לג ע"א ד"ה מה) מובאת שיטת השר מקוצי, שדייק מהמשנה כאמור, שאין בבר"נ טומאת אדם לטמא בגדים ולא היסט; והרא"ש דחה ראייתו, שעל כורחך תנא ושייר, שהרי יש מעיינות לבר"נ, כמוכח בנידה לג ע"ב. על ראייתו ממעיינות ראה להלן, ומכל מקום נראה, ש"תנא ושייר" ניתן להיאמר על ההיסט, שאינו נושא המשניות כאן, אבל לגבי טומאה בחיבורין הרי זה דוחק גדול.

נדה ובעבודת כוכבים - מטמא אחד ופוסל אחד, בין אדם בין כלים. פירש - מטמא אחד ופוסל אחד". המשנה למלך (הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ג ה"א) תמה על גרסתו, מה החילוק בין פירש ללא פירש? וכתב, שלפי גרסה זו יש להגיה ברישא: "מטמא שנים ופוסל אחד". על פי הגהתו מפורש בתוספתא להיפך, שיש טומאה בחיבורין בבו"נ.

ברם, דברי המשנה למלך מוקשים: בעבודת כוכבים הדעה הפשוטה שמטמאה כשרץ, ולא כנידה (עיין במשנה בשבת פ"ט מ"א), וממילא אין בה טומאה בחיבורין, כשם שאין בשרץ. המשנה למלך אמנם כותב, שהתוספתא סוברת כדעת רבי עקיבא, שעבודה זרה דינה כנידה, אך דבריו קשים, שכן בהמשך התוספתא מובאת מחלוקת רבי עקיבא וחכמים: "עבודת כוכבים כשרץ ומשמשיה כשרץ, ר"ע אומר: כנדה", ומשמע, שהתוספתא לעיל סוברת כדעת רבנן (חסדי דוד).⁵ גם הקושי העומד ביסוד הגהה זו - כפילות הלשון בתוספתא, אינו קשה כל כך, ומצינו כיוצא בזה גם במשנה בזבים פ"ה מ"ב ומ"י, שהוזכר דין קודם פרישה ודין אחר פרישה אף על פי שהם שווים (צ"יין להם הסדרי טהרות בכלים דף כח ע"ב). ראה נוספת לנוסח המופיע בר"ש, מכך שבנוסח התוספתא הנדפס לפנינו נמחקה שורה זו שמופיעה בר"ש; ומכאן, שהמעתיקים ראו בה כפילות, ולא כהגהת המשנה למלך.

הסוגיה ביומא ופסחים

הגמרא ביומא דנה על זמן טבילתו של בו"נ, האם הוא רשאי לטבול ביום השביעי לטומאתו, או שמא עליו להמתין עד הלילה, כנידה. הגמרא מנסה להוכיח מהמשנה בזבים הנ"ל, וזה לשונה:

מיתיבי: "בעל קרי כמגע שרץ, בועל נדה כטמא מת". מאי לאו לטבילה [שטובל ביום כטמא מת]? לא, לטומאתן. טומאתן בהדיא כתיב בהו, האי טומאת שבעה כתיב ביה והאי טומאת שבעה כתיב ביה, אלא לאו לטבילתן? לא, לעולם לטומאתן, סיפא אצטריכא ליה "אלא שחמור ממנו בו"נ, שמטמא משכב ומושב בטומאה קלה לטמא אוכלין ומשקין" (ו ע"א).

⁵ גם יש להעיר, שמקושיית הגמרא בשבת פג ע"א "למאי הלכתא איתקש לנדה למשא, לוקשיה לנבלה?" משמע, שלדעת ר' אלעזר שם עבודה זרה אינה מטמאת במגע לטמא בגדים (כשם שנבלה אינה מטמאת בחיבורין במגעה), וזאת, אפילו לדעת רבי עקיבא, ואכמ"ל.

יש לתמוה על קושית הגמרא "האי טומאת שבעה כתיב ביה והאי טומאת שבעה כתיב ביה", הרי אפשר שהשוואה איננה לעניין משך הטומאה אלא לעניין דינה, שבו"נ אינו מטמא אדם לטמא בגדים ושאר החומרות שבנידה! ושמה הגמרא נמנעה מלפרש כך, משום שסוברת שבו"נ אכן חמור מטמא מת בעניין זה.

אולם ישנה סוגיה דומה בפסחים, הדנה בשילוח מחנות בבעל קרי, ושם נאמר:

מיתיבי: "בעל קרי כמגע שרץ". מאי לאו למחנות? לא, לטומאתם. לטומאתם האי טומאת ערב כתיב ביה והאי טומאת ערב כתיב ביה... מיתיבי: "בו"נ כטמא מת", למאי, אילימא לטומאתם האי טומאת שבעה כתיב ביה והאי טומאת שבעה כתיב ביה, אלא לאו למחנות (סז ע"ב).

גם כאן יכלה הגמרא לומר, שבעל קרי כמגע שרץ לא לעניין משך הטומאה אלא לעניין חומרתה, שבעל קרי אינו אלא וולד הטומאה (וכך נראה מפשט המשנה, כאמור). צריך עיון מדוע הגמרא לא פירשה כך,⁶ ומכל מקום, מכיוון שברור שבעל קרי כמגע שרץ מבחינת חומרת טומאתו ואף על פי כן הגמרא נמנעה מלפרש כך, ממילא אי אפשר להכריח בגמרא ביומא, שלדעתה יש חילוק בין בו"נ לטמא מת לעניין חומרת טומאתו.

הגמרא ביומא פושטת לבסוף מברייתא מפורשת, שכל חייבי טבילות טבילתן ביום חוץ מנידה ויולדת, ומכאן ראייה שבו"נ לא הוקש לנידה לכל ענין.⁷

ת"כ והסוגיה בנידה לג ע"א

בגמרא בנידה לג ע"א מובאת הברייתא בת"כ במצורע (סי' קפ הנ"ל), וכמה נקודות בברייתא ובסוגיה שעליה טעונות בירור, ויש ללמוד מהן לנידון דידן.

דתניא: "ותהי נדתה עליו" ... מה היא מטמאה אדם וכלי חרס אף הוא יטמא אדם וכלי חרס.

רש"י מפרש, ש"מטמאה אדם וכלי חרס" רומז לשתי חומרות נפרדות המיוחדות בנידה, שמטמאה אדם לטמא בגדים שעליו, ומטמאה כלי חרס בהיסט,⁸ והברייתא

⁶ שמא משום שהדבר פשוט שבעל קרי אינו אב, שהרי לא נאמר בו כיבוס בגדים.

⁷ אף על פי שמשמעות הפסוק "ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים", שבו"נ הוקש לנידה גם לעניין מניין הימים. כיוצא בזה נאמר ביולדת "כימי נדת דוותה תטמא", וזהו המקור לכך שטבילתה בלילה כנידה.

מלמדת, שחומרות אלה קיימות גם בבו"נ. **תוספות** (ד"ה מה היא) מפרשים אחרת, שכוונת הברייתא רק לומר, שבו"נ הוא אב הטומאה, המטמא אדם וכלים. ההדגשה "אדם וכלי חרס" נובעת מכך, שבטומאה בחיבורין בעלמא האדם המחובר לטומאה אינו מטמא אדם וכלי חרס שנוגע בהם (זבים פ"ה מ"א), ולכן הזכירה הברייתא דווקא אותם.⁹ נראה לבאר דבריהם, שהתו"כ באה להוציא מן הסברה שבו"נ אינו אב הטומאה עצמאי, וכל טומאתו איננה אלא משום חיבורו לנידה (ולאחר שפירש ממנה הרי הוא ראשון לטומאה בלבד). לפי תוספות, לא נאמר כאן שבו"נ מטמא אדם לטמא בגדים, ולא נאמר שמטמא בהיסט, אם כי תוספות לא חולקים במפורש על עצם הדין הנובע מפירוש רש"י.

פירוש תוספות נראה, לעניות דעתי, פשוט יותר, משום שקשה לומר שהמילה "אדם" באה לרמוז על כך שגם מטמא בגדים. גם "חרס" סתם אין משמעו בהיסט, וכשמדובר על טומאת היסט הדבר מצוין בפירוש, כגון בתו"כ במצורע (סי' קנב): "וטהר - מלטמא כלי חרס במשא" (כלומר, בהיסט, ראה להלן פרק ג). ראה נוספת לדבר, שבתו"כ לעיל בסמוך נאמר:

יכול יהי הנוגע [בנידה] מטמא אדם וכלי חרס? ... "כל הנוגע בה יטמא עד הערב" -
אין הנוגע בה מטמא אדם וכלי חרס (סי' קעג).

מסתבר, שה'הוה אמינא' בהמשך על בו"נ "יכול לא יטמא אדם וכלי חרס" בנויה על המסקנה לעיל, שמכיוון שהנוגע בנידה אינו מטמא אדם וכלי חרס, ממילא בו"נ, שאינו אלא נוגע בה, לא יטמא אדם וכלי חרס.

8 בש"ס מהדורת וילנא המילים ברש"י "מה היא מטמאה אדם **לטמא בגדים**" מופיעות כחלק מהדיבור המתחיל, וכן בד"ה כלי חרס **בהיסט**, וניתן להבין ברש"י גרס כך; וזו טעות, כפי שמוכח גם מכל הראשונים שדנים על רש"י, והדבר תוקן במהדורת וגשל.

9 וכן כתב בתוספות הרא"ש שם בשם השר **מקוצי**, וכן כתב הר"ש בכלים פ"א מ"ג; אך בתוספותיו לפסחים סז ע"א כתב כרש"י, שבו"נ מטמא בהיסט על פי התו"כ "אדם וכלי חרס". **הסמ"ג** (מצוות עשה רמג) מערב את שתי הדעות, וכותב: "ומה ת"ל ותהי נדתה עליו? מה היא מטמאה אדם **במגע** וכלי חרס **בהיסט** אף הוא מטמא אדם וכלי חרס במגעו", ונראה שלדעתו אינו מטמא אדם לטמא בגדים, אף על פי שמטמא בהיסט. גם הר"ד (מובא בפירוש הרא"ש ויקרא ט"ו, כד) כותב, שבו"נ אינו מטמא אדם לטמא בגדים, ומשמע מדבריו שם, שמטמא בהיסט (ועיין שם ברא"ש ובגור אריה).

על פי פירוש זה, לא זו בלבד שאין ראייה מהתור"כ שבו"נ מטמא אדם לטמא בגדים ומטמא בהיסט, אלא אדרבה, משמע שכל מה שלמדנו מ"ותהי נדתה עליו" הוא, שדינו כאב טומאה עצמאי ולא רק כמחובר לה, ולא למדנו דבר לגבי שאר החומרות שבנידה. אמנם ייתכן לומר, שלאחר שהתחדשה לנו הבנה זו שהוא אב טומאה עצמאי, ממילא יש ללמוד מההיקש לנידה את כל החומרות שבה.

הגמרא ממשיכה ומקשה על לימוד זה:

אימא "ותהי נדתה עליו" - כלל, "וכל המשכב" - פרט, כלל ופרט - אין בכלל אלא מה שבפרט, משכב ומושב אין, מידי אחרינא לא! אמר אביי: (יטמא) "וטמא" שבעת ימים" מפסיק הענין, הוי כלל ופרט המרוחקין זה מזה, וכל כלל ופרט המרוחקין זה מזה אין דנין אותו בכלל ופרט. רבא אמר: לעולם דנין, "וכל" ריבויא הוא.

ה'הוה אמינא' צריכה ביאור, מהו "מידי אחרינא לא"? וכי תעלה על דעתך שאדם יהיה טהור לגמרי ומשכבו טמא! ועוד, שוודאי ב'הוה אמינא' לא נתעלמו מהגמרא המילים "וטמא שבעת ימים", ואף אביי לא הביאן לצורך החידוש שבהן, אלא רק כדי לומר שהן מפסיקות העניין ואין כאן כלל ופרט; והרי "וטמא שבעת ימים" משמעו שהאדם עצמו טמא!

נראה לפרש, שגם ב'הוה אמינא' הגמרא יודעת ש"וטמא שבעת ימים" מלמד שהוא עצמו טמא, ומסתבר שהוא גם אב הטומאה, ככל טומאת שבעה שבתורה (זב, זבה, מצורע, טמא מת ויולדת זכר).¹⁰ הסברה "מידי אחרינא לא" פירושה, שמן החומרות המיוחדות הקיימות בנידה לא יהיו בבו"נ אלא מה שפירט הכתוב, דהיינו משכב ומושב. אכן, כך משמע מדברי רש"י, המפרש ש"מידי אחרינא לא" היינו כגון אדם וכלי חרס", כלומר, טומאה בחיבורין והיסט, כפירושו לעיל. ומן ה'הוה אמינא' יש ללמוד על המסקנה, שלא למדנו רק את מה שבפרט, אלא על כל החומרות המיוחדות בנידה.¹¹ אמנם ייתכן לפרש אחרת, ש"מידי אחרינא" הוא היותו אב הטומאה, וב'הוה

10 ועיין רש"י ביומא ו ע"א ד"ה לא לטומאתן, שלפי פירושו נראה, שכוונת הגמרא שם: "האי טומאת שבעה כתיב ביה" לומר, שמהיותו טמא שבעה מובן מאליו שהוא אב הטומאה.

11 כך כותב הראב"ה (תשובות וביאורי סוגיות, סי' תתקפב ד"ה וכן צריך לפרש): "ומסקינן הכי, ד'ותהי נידתה עליו' כלל ופרט המרוחקין זה מזה וכו', ודנין אותו בדבר שהיה בכלל, דמשכב בועל נידה בכלל שאמר דין טומאת נידה הוא, וכיון דכתיב 'ותהי נידתה עליו', ויצא מן הכלל ללמד להקל עליו ועל כל הדומין לו שהם תחתיו כגון מושבו, שאין מטמאין אלא בטומאה

אמינא' סברנו, שיטמא שבעת ימים טומאה קלה בלבד, כנוגע בנידה (אמנם לא מצינו טומאת שבעה קלה, אך מצינו 'טבול יום ארוך' בימי טוהר), ובמסקנה הוא אב הטומאה, אך לא מעבר לכך.

בהמשך הגמרא נאמר:

מתקיף לה רבי יעקב: אימא כהיא, מה היא לא חלקת בה בין מגעה למשכבה לטמא אדם ולטמא בגדים לחומרא, אף הוא לא תחלוק בו בין מגעו למשכבו לטמא אדם ולטמא בגדים לקולא! אמר רבא: "עליו" להטעינו משמע.

לשון הקושיה "לטמא אדם ולטמא בגדים" דו משמעית, ולא ברור האם המובן הוא "לטמא אדם או בגדים", כמשתמע מו' החיבור, או "לטמא אדם כן שיטמא בגדים" בחיבורין.¹² ועל פי הפירוש לקושיה ר' יעקב יש להסיק מה הדין אליבא דאמת, האם ב"נ מטמא אדם או בגדים, או גם מטמא אדם **לטמא** בגדים. רש"י (ד"ה אף) מפרש בקושיה ר' יעקב: "שאם נגע באדם לא יטמאנו לטמא בגדים", וזה כשיטתו לעיל

קלה, ויצא מגעו שאין [דומה לו. כך כנראה צריך לגרוס, והיינו, שאינו דומה למשכבו], שמתמא טומאה חמורה", כלומר, שמגעו מטמא בגדים.

12 הבעייתיות בלשון זו בולטת מן ההשוואה ללשון הגמרא לפני כן: "אימא נתקו הכתוב [למשכב] מטומאה חמורה והביאו לטומאה קלה דלא ליטמא אדם **לטמא** בגדים, אבל אדם **ובגדים** ליטמא". טומאת אדם או בגדים נאמרת בלשון "אדם ובגדים", ואילו טומאת אדם באופן חמור כן שיטמא בגדים נאמרת בלשון "לטמא אדם לטמא בגדים", והלשון כאן "ולטמא בגדים" ממוצעת (ועיין **משנה אחרונה** כלים פ"א מ"ג). אמנם בנידה נד ע"ב - נה ע"א נאמרה לשון "לטמא אדם ולטמא בגדים" וגם "מטמא אדם ובגדים" על מעיינות הזב, שמתמאים בחיבורין.

לכאורה עצם השימוש במילה "בגדים" מוכיח שעסקינן בטומאה בחיבורין, ולא כמו בעלמא "אדם וכלים" (ראה פסחים יט ע"ב ובבא קמא ב ע"ב). ובפרט על פי שיטת רש"י (כאן ד"ה מה היא ובכל מקום), שבטומאה בחיבורין אינו מטמא אלא בגדים שעליו, ובגדים אינם דוגמה בעלמא לכלי שטף, מסתבר שהשימוש בלשון זו מתייחס לטומאה בחיבורין (ויש להעיר, שנראה שרש"י לשיטתו לא יכול היה לפרש כתוספות ש"מטמא אדם וכלי חרס" בא כניגוד לטומאה בחיבורין, כי לרש"י גם כלי שטף מלבד בגדים אינם נטמאים בחיבורין). אבל בפרכת רב אחאי לעיל נאמר "אבל אדם ובגדים ליטמא" והמובן הוא אדם וכלים, וכן בבבא בתרא ט ע"ב, עיין שם.

בביאור "מטמא אדם וכלי חרס", שבו"נ אינו מטמא אדם לטמא בגדים.¹³ אולם הרש"ש פירש, שהקושיה היא על טומאת אדם וכלים בלא חיבורין.

מקורות נוספים בתו"כ

1. בהמשך הברייתא בתו"כ (שלא הובא בגמרא) נאמר:

נמצאת אתה אומר: משכבו כמגעו, מה מגעו לטמא אחד ולפסול אחד - אף משכבו לטמא אחד ולפסול אחד.

מפורש כאן, שמגעו של בו"נ אינו מטמא אדם לטמא בגדים, וכן הוכיחו הר"ש והרא"ש בכלים פ"א מ"ג,¹⁴ וכן כתב הראב"ד בפירושו לתו"כ.¹⁵

הריטב"א (שם בנידה) הסביר את התו"כ אחרת: "היה לעניין מה שמטמא אחרי כן הכלי שנגע הוא, שזה דינו כמשכבו". נראה שכוונתו, שהנוגע בבו"נ "מטמא אחד ופוסל אחד" רק לאחר שפרש מבוועל הנידה, אבל בשעת חיבורו מטמא שנים ופוסל אחד. ומה שכתב "הכלי" צריך עיון, שכן אם מדובר בכלי שנגע בבו"נ, הרי בכלי אין טומאה בחיבורין כלל (זבים פ"ה מ"י; אהלות פ"א מ"ה). ההעמדה בכלי אפשרית כתירוץ נפרד, ש"מגעו" מדבר על כלי ולא על אדם, ולכן מטמא אחד ופוסל אחד,

13 ייתכן שכוונת רש"י, שעל פי קושיה זו בו"נ גם לא יטמא אדם וכלים כלל, דומיא דמשכבו, אבל בלשונו תפס המועט, והזכיר רק שלא יטמא אדם לטמא בגדים. עוד יש לומר, שלדעתו "וטמא שבעת ימים" משמעו שהוא אב הטומאה, ככל טומאת שבעה שבתורה, ולכן רבי יעקב מציע להקיש רק לעניין זה שלא יטמא אדם לטמא בגדים (מי נפתוח, פרפר כג, ז).

14 **תוספות הרא"ש** בנידה (לג ע"א ד"ה מה) הביא את הר"ש בכלים, ודחה ראייתו, ודבריו אינם ברורים. זה לשונו: "ונ"ל דלאו ראייה היא [שמגע בו"נ אינו מטמא אדם לטמא בגדים], אדרבה, משמע משכבו כמגעו היינו במה שנגע בבוועל נדה". נראה מדבריו, שהר"ש, שהוכיח מכאן שמגע בו"נ אינו מטמא בחיבורין, פירש ש"מגעו" היינו **שבו"נ עצמו** מטמא אחד ופוסל אחד, ואילו הרא"ש מחדש, ש"מגעו" היינו **שהנוגע בבו"נ** מטמא אחד ופוסל אחד, ואם כן בו"נ מטמא בחיבורין. וזה פלא, שהרי "מטמא אחד ופוסל אחד" מובנו שהוא ראשון לטומאה, ומטמא את השני ופוסל את התרומה שהיא שלישי, ואילו "מטמא שנים ופוסל אחד" מובנו שהוא אב, ומטמא ראשון ושני ופוסל את התרומה (זו המשמעות בכל מקום, ראה זבים פ"ה משניות ו-י, ואם לא כן הרי "מטמא שנים ופוסל אחד" יכול להיאמר רק על אבי אבות הטומאה). אם כן ברור שגם הר"ש פירש כרא"ש, ש"מגעו" היינו **שהנוגע בבו"נ** מטמא אחד ופוסל אחד, ומכאן ראייתו שהנוגע נעשה ראשון ואינו אב בשעת חיבורו.

15 "שהבוועל אינו אלא כשרץ או כנבלה", שאין מגעה מטמא בגדים, ואולי הסתפק אם משאו מטמא בגדים (ועיין להלן פרק ג על דעתו במשא בו"נ).

אפילו בשעת חיבורו לבר"נ.¹⁶ על כל פנים, לפירושו ההשוואה בין משכבו למגעו אינה מדויקת, מפני שבמגעו יש טומאה בחיבורין ובמשכבו לא.

2. בתו"כ במצורע (סי' קצא), על הפסוק: "וכל הכלי אשר תשב עליו טמא יהיה כטומאת נדתה", נאמר:

"כטומאת נדתה", ולא כימי נדתה [אלא הכלי נטהר בו ביום]. והלא דין הוא, ומה אם במקום שלא עשה טומאת המיטמא כמטמא עשה ימי המיטמא כמטמא, כאן שעשה טומאת המיטמא כמטמא אינו דין שיעשה ימי המיטמא כמטמא? ת"ל "כטומאת נדתה" ולא כימי נדתה (סי' קצא).

פירוש: בבר"נ לא עשה טומאתו כטומאת הנידה, ובכל זאת טמא שבעת ימים, וקל וחומר למושב, שעשה טומאתו כטומאת הנידה, וחמור מבר"נ, שיטמא שבעת ימים. הקל וחומר צריך ביאור, במה משכב הנידה חמור מבר"נ: אם הפרש בין נידה לבועלה הוא רק לעניין משכבה, שטומאת משכבו קלה יותר, הרי הפרש זה קיים ביתר שאת בין נידה למשכבה, שהרי אין המשכב עושה משכב כלל (כלים פ"א מ"ג)!¹⁷ על כורחך כוונת המדרש לומר, שחלק מדיני המשכב, דהיינו שמטמא במגע ובמשא לטמא בגדים ומטמא את עליונו, אינם בבר"נ. אכן, כך פירש הגר"א בביאורו לתו"כ, שבר"נ אינו מטמא בחיבורין.¹⁸

3. מצינו בתו"כ השוואה כללית בין בר"נ לטמא מת (בדומה למשנה בזבים הנ"ל):

16 אלא שהר"ש בזבים פ"ה מ"א חידש, ע"פ התוספתא שם (פ"ה ה"ה), שמדרבנן כלים הנוגעים באב הטומאה נטמאים בחיבורין לטמא אוכלין לעשותם ראשונים. לדעה זו, אם בר"נ מטמא אדם במגעו לטמא בגדים אזי גם הכלים שהוא מטמא מטמאים שנים ופוסלים אחד.

17 **רבנו הלל** מפרש, כאמור, שהקולא בבר"נ היא שאין משכבו אב הטומאה, וכן פירש **החפץ חיים** בביאורו לתו"כ. ופירושם מוקשה, כאמור, שהרי כאן ההשוואה היא בין בר"נ למשכב הנידה, ומשכב אינו עושה משכב כלל. אולי יש לבאר דבריהם כך: הדין שאין משכב עושה משכב אינו קולא במשכב ביחס לנידה, אלא שלא שייך כלל משכב למשכב (כעין דברי הגמרא בנידה נד ע"ב, שאבן המנוגעת אינה בת משכב ומושב), ונמצא, שבעצם משכב הנידה כמותה לגמרי, פרט למה שלא שייך בו כלל. אבל בר"נ אינו כנידה, גם במה ששייך בו (כן כתב **בסדרי טהרות** כלים דף לה ע"א בדעת רש"י).

18 ונראה שנקט דין זה לדוגמא, שהרי דעתו בפירושו לכלים פ"א מ"ג שבר"נ אינו מטמא במשא כלל, ראה להלן פרק ב, או שכאן נקט רבותא, שאפילו במגע, שמטמא, אינו מטמא בחיבורין.

אין לי [לעניין איסור ביאת מקדש] אלא הבא מידי טומאה חמורה כולדת. הבא מידי טומאה קלה, טמא מת ובוועל נדה וכל המטמא את האדם מנין? ת"ל... (תזריע סי' א).

וכן עוד בתו"כ:

ארבה את הטמאים החמורים [לעניין חובת הטמא להזהיר את הטהורים מלהיטמא ממנו] ולא ארבה הטמאים הקלים, טמא מת ובוועל נידה וכל המטמאים את האדם מנין? ת"ל... (תזריע סי' קנה).

הסמכת טמא מת ובר"נ זה לזה מלמדת על הדמיון בדיניהם. גם הכינוי "טומאה קלה", בפרט בניגוד ליולדת, מלמד שאין בו את כל חומרות הנידה, ואם דינו כנידה פרט לעניין משכב ומושב הדבר תמוה לכנותו "טומאה קלה" ולהזכירו בחדא מחתא עם טמא מת וכל המטמאים את האדם. נראה אם כן מהתו"כ, כפי שנראה מהמשנה בזבים, שבר"נ אינו כנידה אלא לעניין משכב ומושב שהוא מטמאו טומאה קלה.¹⁹

סיכום

במשנה בזבים משמע להדיא שבר"נ אינו מטמא בחיבורין, וכך מפורש בתוספתא. הסוגיה בנידה לג"ע נוחה יותר לדעה שבר"נ מטמא בחיבורין, וכך דעת רש"י, וכלשון תוספות הרא"ש שם:

דלפום ריהטא דתלמודא משמע שאין בוועל נדה קל מנדה אלא לענין משכב ומושב דפרט בו הכתוב ונתקו מטומאה חמורה, אבל כל שאר חומרות שבנדה ישנן בבוועלי נדה.

19 כיוצא בזה נאמר גם בתו"כ בויקרא (סי' שד - שו): "או כי יגע בטומאת אדם. אדם - זה המת, בטומאת אדם - זה טמא מת, טומאתו - לרבות זבים וזבות נדות ויולדות... אשר יטמא - לרבות בר"נ, בה - לרבות הבולע נבלת העוף הטהור". מכך שהזב והזבה והנידה והיולדת נמנים כאחד ובר"נ זקוק לריבוי נוסף משמע שטומאתו שונה באופן מהותי. וקשה לומר שהקולא לענין משכבו היא שמצריכה ריבוי נוסף, שהרי גם בזב יש חומרה שצריך ביאת מים חיים, ובכל זאת לומדים מריבוי אחד את הזב עם הזבה והנידה והיולדת! כלומר, שרק חילוק מהותי בין הטמאים, ולא בפרט זה או אחר, מצריך ריבוי מיוחד. וכן בתו"כ בסדרת אמור (סי' עה - עו): "טומאתו - לרבות זבים וזבות נידות ויולדות... אשר יטמא - לרבות בר"נ". אך יש לדחות, שמכיוון שהפסוק אינו עוסק באבות הטומאה עצמם אלא בנוגע בהם, אין לנו לדון אלא על האופן שבו הם מטמאים ולא על החומרה לגבי תהליך הטהרה, ולכן פשוט שהזב וחבריו נלמדים כאחד, למרות החילוקים בדיני טהרתם, ואילו בר"נ צריך לימוד נפרד.

לעומת זאת בת"כ עצמה, על פי פירוש תוספות (המחזור יותר, לעניות דעתי), אין ראייה שבו"נ מטמא בחיבורין, ואדרבה, מההשוואה: "משכבו כמגעו" משמע יותר שאין בו טומאה בחיבורין. מהת"כ עולה גם השוואה כללית בין בו"נ לטמא מת, בהתאם למשנה ולתוספתא הנ"ל.

ב. משא

בדרך כלל, הטמאים טומאת שבעה (זב זבה ויולדת) גם מטמאים את הנושא אותם. לעומת זאת, טמא מת טמא שבעה ואינו מטמא במשא (כלים פ"א מ"א). נמצא, שעצם הדין שבו"נ טמא שבעה אינו מוכיח שגם מטמא במשא, והדבר תלוי בשאלה האם הוא דומה לנידה, או לטמא מת.²⁰

מן המשנה בזבים והתוספתא בכלים והת"כ בתזריע שהובאו בפרק הקודם, המשווים בו"נ לטמא מת פרט למשכבו, יש ללמוד שבו"נ אינו מטמא במשא. אולם מהגמרא בנידה הנ"ל, על פי פירוש רש"י שבו"נ מטמא בחיבורין, נראה שבו"נ גם מטמא במשא, משום שלא מצינו אב הטומאה שיטמא במגע בלבד ויטמא אדם לטמא בגדים (הלכות אבות הטומאות פ"ו ה"א).

המשנה בכלים

שנינו בכלים:

למעלה מהן [מנבלה ומי חטאת שבמשנה הקודמת] בועל נדה, שהוא מטמא משכב תחתון כעליון. למעלה מהן זובו של זב ורוקו ושכבת זרעו ומימי רגליו ודם הנדה, שהן מטמאין במגע ובמשא (פ"א מ"ג).

פשטות המשנה, שהזוב והמנויים עמו חמורים מבו"נ בכך שהם מטמאים במשא, ואילו בו"נ אינו מטמא במשא כלל, וכן פירש הגר"א. מאידך, מכך שבו"נ מוזכר "למעלה מהן" ביחס לנבלה ומי חטאת שיש בהם כדי הזיה, המטמאים במשא (ואפילו לטמא בגדים), משמע שאף בו"נ מטמא במשא. אבל "למעלה מהן" אינו מלמד בהכרח, שבאב טומאה

²⁰ לאפוקי מדברי בעל ערוך השולחן העתיד (סי' קט סעיף יב), שמכיוון שבו"נ טמא שבעה - מסתבר שמטמא במשא. עוד כתב, שהדבר הוא קל וחומר מנבלה, שאינה אלא טומאת ערב ומכל מקום מטמאה במשא, ודבריו אינם מובנים, שהרי הנבלה עצמה טמאה עולמית, אלא שהיא מטמאת אחרים טומאת ערב, ובו"נ קל ממנה, שטומאתו שבעה בלבד.

זה ישנם כל הדינים הקודמים ודין נוסף לחומרא, ואפשר שהוא "למעלה" רק לגבי הדין המסוים שנזכר כאן, טומאת משכבו.²¹

הר"ש סובר שבו"נ מטמא במשא, ומפרש שהחומרה בזוב לעומת בו"נ היא שזוב מטמא אדם במגע ובמשא **לטמא בגדים**, ואילו בו"נ אינו מטמא אדם לטמא בגדים (במגע, מכל מקום).²² **הרמב"ם** בפירושו המשנה מפרש אחרת, ש"למעלה מהן" שנאמר לגבי זובו של זב מתייחס לעניין השיעור, שהם מטמאים בכל שהוא ואילו הנושא בו"נ

21 זוהי שאלה כללית בפרשנות פ"א בכלים. הר"ש (במשנה ג ועוד) מוכיח בראיות רבות, שאי אפשר לומר ש"למעלה מהן" מובנו שדבר זה חמור מהקודמים בכל דבר, והסיק ש"למעלה מהן" משמעו מצומצם ביותר, שטומאה זו חמורה מן הקודמת בלבד ובדין זה בלבד. לעומתו הרמב"ם (פירוש המשנה, משניות ב, ד) כותב, ש"למעלה מהן" משמעו שדרגה זו כוללת את כל החומרות שנזכרו לפני כן בפרק (אבל לא לגבי דינים שלא נזכרו בפרק, ובכך נדחות רוב ראיותיו של הר"ש, ואכמ"ל), ולשיטתו הוכרח לומר שבו"נ מטמא במשא. ויש להקשות עליו מכך שעצם כשעורה "למעלה מן המצורע", אף על פי שאינה מטמאת באוהל, ואילו המצורע מטמא בביאה. וכן "חמור מכולן המת" אף על פי שאינו מטמא משכב ומושב ובאבן מסמא.

22 לשון הר"ש: "למעלה מהן זובו של זב - כל הני דשווה מגען למשאן ובין במגע ובין במשא מטמאין אדם לטמא בגדים", ומשמע שזוהי המעלה. אולם לשון **הרא"ש**: "כל הני שווה" וכו', ולא "דשווה", ולפיה יש לומר, שלא זוהי המעלה האמורה כאן, אלא בא לומר את הדין אליבא דאמת, והמעלה היא מה שכתבו הר"ש והרא"ש בסוף: "וכל הני מטמאים בכל שהוא", וכדעת הרמב"ם להלן (והעיר על כך **מים טהורים**, אות יא). אולם, מכך שהר"ש והרא"ש לא מזכירים את הניגוד לכל שהוא, שבו"נ מטמא במשא כולו, משמע שלא זו המעלה.

הר"ש הסתפק תחילה בשאלה האם מגעו ומשאו של בו"נ מטמאים בחיבורין, אך פשט שמגעו אינו מטמא בחיבורין מתור"כ (הנ"ל פרק א) "משכבו כמגעו". לגבי משאו, הר"ש נותר בספק האם מטמא בחיבורין (ואולי הספק האם בכלל מטמא במשא, עיין **ריטב"א** בנידה לג ע"א בשמו), ולא פשט לחומרא מכך שבו"נ נאמר "למעלה מהן" בהשוואה לנבלה, לשיטתו הנ"ל בעניין משמעות "למעלה מהן" בפרקנו.

יש להעיר על הר"ש, שלאחר שפשט שמגעו אינו מטמא בגדים, ממילא נראה שגם משאו אינו מטמא בגדים, שכן בתור"כ בויקרא (סי' שא) נאמר: "מה בהמה טמאה מיוחדת שחילק מגעה ממשאה... אף איני מרבה אלא את כיוצא בה... את רוב מי חטאת והמרכב שחלק מגען ממשאן", ומשמע, שכל אבות הטומאות שווה מגען למשאן, פרט לנבלה ומי חטאת ומרכב, שמגען אינו מטמא בגדים ומשאן כן.

אינו נטמא עד שישא את כולו. ויש דוחק בשני הפירושים, כי לא נאמר "בכל שהוא",²³ וגם לא נאמר "שווה מגען למשאן", ולא הוזכר שמטמאים אדם לטמא בגדים, כפי שהוזכר במשנה ב לגבי משא נבלה ובמשנה ג לגבי משכב.

מקורות נוספים הקשורים לטומאת משא יידונו בפרק הבא על טומאת היסט.

ג. היסט

מן המקורות שהובאו בפרק א, המשווים ב"נ לטמא מת פרט למשכבו, יש ללמוד גם שב"נ אינו מטמא בהיסט.

מלבד ההשוואה הכללית, יש ללמוד כך בפרט לגבי משא והיסט מהקשר המשניות בפ"ה בזבים: בסוף מ"ו, על הנוגע בזב וזבה ונידה ויולדת ומצורע ומשכב ומושב, נאמר: "אחד הנוגע ואחד המסיט ואחד הנושא ואחד הנישא". "הנישא" כאן מתייחס לשני מצבים: לגבי הזב וחבריו הכוונה להיסט, שהזב מסיט את הטהור, ואילו לגבי משכב ומושב הכוונה לדברים שהטהור יושב או שוכב עליהם. גם המשניות בהמשך מקפידות לציין לגבי כל אב טומאה, מהם האופנים שבהם הוא מטמא. לפי זה, המשנה בהמשך הפרק, המדמה את ב"נ לטמא מת (המטמא רק במגע, ככתוב שם מ"י: "הנוגע בשרץ... ובטמא מת"), מפקיעה ממנו גם את דין המשא וההיסט.

התור"כ במצורע הנ"ל, האומרת שב"נ "מטמא אדם וכלי חרס", התפרשה ברש"י (נידה לג ע"א) לעניין היסט; אך כאמור, פירושם של התוספות שם נראה מחוור יותר.

משניות בנידה

במשנה בנידה נאמר:

בנות כותים נידות מעריסתן, והכותים מטמאין משכב תחתון כעליון מפני שהן בועלי נדות... ואין חייבין עליהן על ביאת מקדש ואין שורפין עליהן את התרומה, מפני שטומאתן ספק (פ"ד מ"א).

מן הסתם כותים הם גם עמי הארץ (נידה לג ע"ב), והמשנה באה לחדש בהם דין נוסף, שמלבד טומאת עם הארץ יש לדונם כספק ב"נ. המשנה בחרה להשמיע חידוש זה

²³ גם יש לשאול על הרמב"ם לשיטתו הנ"ל בעניין "למעלה מהן", הרי הזב, שהוא "למעלה מן הרוק" (משנה ג), אינו מטמא בכל שהוא אלא שלם, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות מטמאי משכב ומושב פ"ח ה"ד, שאין הנידה וכיוצא בה מטמאין לאברים.

בפרט של משכבם, שאינו מעשי כל כך (שכותי ישב על מושבו של חבר, ובתנאי שלא יגע בו וגם בגדו לא יגע בו, שאם לא כן בלאו הכי מטמא לפחות טומאה קלה מדין עם הארץ), ולכאורה היה לה להשמיע זאת בדינים אחרים, השכיחים הרבה יותר: היסטו, מעיינותיו, או שמטמא אדם לטמא בגדים. נראה ללמוד מכאן, שמבחינת דינים אלו אין נפקא מינה בין עם הארץ לבר"נ (או שדינים אלו קיימים בשניהם, או ששני הדינים אינם קיימים בהם). מסתבר להניח, שבעם הארץ אין דין טומאת היסט ומעיינות,²⁴ וממילא משמע שגם בבר"נ לא נאמרו דינים אלה.

במשנה בנידה נאמר:

הזב והזבה והנדה והיולדת והמצורע שמתו - מטמאין במשא עד שימוק הבשר (פ"י מ"ד).

הגמרא (סט ע"ב) דנה מה טיבו של ה"משא" האמור (שהרי כל מת מטמא במשא), ומפרשת שמדובר ב"אבן מסמא". נחלקו הראשונים בהסברת מושג זה, ודעת **תוספות הרא"ש** (שם, ובדף נה ע"א ד"ה אבן מוסמא) שהכוונה להיסט. ודבריו נראים, כי היסט הוא הקרוי 'משא' בהרבה מקומות, ולא מצאנו בשום מקום (במשנה ובתוספתא ובת"כ) שמשכב ומושב נקרא 'משא' (ויש להאריך בזה, ואין כאן המקום). ומכך שהמשנה פירטה את כל הטמאים הללו והשמיטה את בר"נ, נראה שאינו מטמא בהיסט.

תוספתא בידים

בתוספתא בידים נאמר:

הכל כשרין ליתן לידים, אפילו טמא מת אפילו בועל נדה. כל שאינו מטמא את המים במשא - כשר ליתן לידים (פ"א ה"ז).

²⁴ דעת רוב הראשונים שהיסטו של עם הארץ טהור, ויש לכך ראיות רבות (עיין ר"ש טהרות פ"ז מ"ה). באשר למעיינותיו של עם הארץ, רוב הראשונים מטמאים, והר"מ **מפונטייזא** (מובא בתוספות בנידה לד ע"א) מטהר, ולעניות דעתי מוכח כדעתו ממכשירין פ"ב מ"ג: "גסטריות שישראל ונכרים מטילין [מי רגלים] לתוכן, אם רוב מן הטמא - טמא", הרי שסתם ישראל (שרובם עמי הארץ, ואכמ"ל) מעיינותיו טהורים. כמו כן משתמע בתוספתא בטהרות פ"ה ה"ג: "קליפי פולין וקליפי תורמוסין שפסקן הגוי - המסיטו טמא [מפני הרוק שעל הקליפות], ושבווקים - הולכין אחר הרוב", כלומר, האם הרוב ישראל או נכרים.

"משא" כאן היינו היסט, שהרי המים אינם נושאים את האדם אלא להיפך, וגם אין טומאת משא באוכלין ומשקין כלל. מדובר, אם כן, במקרה שהטמא אוחז בכלי חרס או כלי שאינו מקבל טומאה ומערה מים על ידי הטהור, ואינו מטמא את המים בהיסט,²⁵ ושמע מינה שבו"נ אינו מטמא בהיסט (וכן הוכיחו התוספות בנידה ע"ב ד"ה מערה).

ת"כ בפרשת צו

בת"כ בפרשת צו, בעניין איסור אכילת קדשים שנטמאו, נאמר:

יכול יהא טמא מטמא בשר הקודש במשא? ... ת"ל "אשר יגע", במגעו מטמא ואינו מטמא במשא. אין לי אלא טומאות הקלות, טומאות חמורות, טמא מת ובוטל נידה וכל המטמאים את האדם מנין? ת"ל "בכל טמא" (סי' קכה - קכו).

פירוש: "בכל טמא" נדרש כאן **לקולא**, שגם טומאה חמורה אינה מטמאת בשר קודש במשא, והיינו טמא מת ובו"נ (החמורים באופן יחסי לראשון לטומאה, ולעיל בת"כ הנ"ל הוגדרו כ"טומאות הקלות" ביחס לנידה). וכן כתב בפירוש **המיוחס לר"ש** (מהדורת פרידמן, עמ' שכט) במסקנתו: "בו"נ אין נראה שיטמא אוכלין במשא, דתנן ביה מטמא משכב תחתון כעליון, שמשכבו כעליונו של זב לטמא אוכלין ומשקין, אבל לא לכל דיני נדה". וכן בפירוש **הראב"ד**: "טומאות החמורות כגון טמא מת ובו"נ שמטמאין את האדם וטמאים שבעה אלא שאין מטמאין במשא בחולין, מנין שאף בקדש אינן מטמאין במשא".

"משא" האמור כאן היינו היסט, שהטמא מסיט את הטהור, שהרי משא שהטהור נושא את הטמא אינו שייך כלל באוכלין וכלים אלא באדם בלבד (**רמב"ם**, הלכות טומאת מת פ"א ה"ט). אם כן אין ללמוד מכאן שבו"נ אינו מטמא במשא, אלא שאינו מטמא בהיסט.²⁶

²⁵ בבית יוסף (אורח חיים סי' קנט) כתב בשם מהר"י אבוהב, ש"מפרש אחד" פירש את התוספתא באופן אחר: כל המטמא את כל גוף האדם כשר ליתן לידים, וכל המטמא את ידי האדם בלבד אינו כשר ליתן לידים, משום שעשו חיזוק בטומאה דרבנן. לפי פירוש זה אין מכאן ראיה לענינו, אך איני מבין כיצד ניתן לפרש כך את התוספתא "כל שאינו מטמא את המים".

²⁶ עיין שם בלשון המיוחס לר"ש, וכן הוכיח בתוספת העזרה שם. וראה עוד במלאכת שלמה בכלים פ"א מ"ג, מעשה רוקח, הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ג ה"א, וערוך לנר, נידה ע"ב.

בהמשך דברי תו"כ (סי' קלג), בעניין האוכל קדשים בטומאת הגוף, נאמר:

יכול יהיה טמא מטמא את [האדם] הטהור לקדש במשא? ת"ל "כי תגע", במגע מטמא ואין מטמא במשא. "בכל טמא" - ואפילו טומאת מת [ויש גורסים (חלק מכתבי היד ורבנו הלל והראב"ד): ואפילו טמא מת].

אף כאן "בכל טמא" נדרש לקולא, שאפילו טומאת מת, או טמא מת, אינם מטמאים במשא (ראב"ד). מכיוון שעסקינן בטומאת האדם, ולא בטומאת בשר כדלעיל, יש לפרש ש"משא" כולל את נשיאת הטהור את הטמא או להיפך (כן כתב המיוחס לר"ש). ולכאורה מהשוואת התו"כ, שלעיל הזכירה ב"נ עם טמא מת וכאן טמא מת בלבד, נראה שבו"נ אמנם אינו מטמא בהיסט, כשהוא מסיט את הטהור, אבל מטמא במשא, כשהטהור נושא אותו. זוהי כנראה כוונת הראב"ד (מהדורת פרידמן עמ' שלה), הכותב: "וכאן לא אמר בו"נ, מפני שבו"נ מטמא את האדם", ועל כורחך כוונתו למשא ולא להיסט, שלא יסתור דבריו לעיל. גם בתו"כ במצורע כותב הראב"ד (הוצאת ספרא, ירושלים תשי"ט, עו ע"א): "שהבועל אינו אלא כשרץ או כנבלה", שמטמאת במשא ולא בהיסט. אמנם, לפי הגרסה "ואפילו טומאת מת" אין תימה על השמטת בו"נ, ונראה לפרשה, שאפילו טומאת מת אינה מטמאת בהיסט שמסיטה את הטהור, ולא מדובר במשא כלל.

בפירוש המיוחס לר"ש נראה כאמור, שבו"נ אינו מטמא במשא כלל, וזה לשונו:

יכול יהא טמא מטמא את הטהור לעניין מקדש וקדשיו במשא, שאם הסיט טהור את הטמא או טמא את הטהור יהא טמא... ת"ל "כי תגע". ונראה, דווקא בטמאים שאין מטמאין במשא קאמר, כגון טמא מת וכיוצא בו... וכן למעלה גבי משא בשר קדש אינו מזכיר אלא טמא מת ובוועל נדה. לכך נראה דהכא לא מיירי בזב וזבה ונדה ומשכב ומושב הזב (מהדורת פרידמן עמ' שלה).

אבל בו"נ אינו מטמא בשני סוגי המשא הללו.

ירושלמי בניה

בירושלמי בניה איתא:

תמן אמרין: מעת לעת שאמרו - משכבה כמגעה, מה כבועל נדה ואינו מטמא בהיסט ואינו מטמא בכלי חרש, אשכח תני מטמא כלי חרס בהיסט (פ"א ה"א).

פירוש: הירושלמי אומר, שבטומאת מעת לעת שבניה (שגזרו על אישה שעסקה בטהרות ולא בדקה עצמה ואחר כך ראתה נידה, שתטמא למפרע את כל הטהרות שעשתה מעת לעת) גזרו על משכבה טומאה קלה בלבד, כמגעה (עיין בבלי נידה ה ע"ב

ו ע"א). לפי זה משכבה דומה למשכב ב"נ, ולכן הירושלמי מסתפק האם במעת לעת שבנידה דינה כב"נ גם לעניין זה שאינה מטמאת בהיסט, ופושט מברייתא, שבמעת לעת שבנידה מטמאת בהיסט.²⁷

ד. מעיינות

ה"ש בכלים פ"א מ"ג הסתפק בדין מעיינות ב"נ, אך בפירושו לטהרות פ"ז מ"ה נקט בפשטות שיש מעיינות לב"נ, וכן כתבו **תוספות** בכמה מקומות (חגיגה יט ע"ב ד"ה בגדי; גיטין סא ע"ב ד"ה וליחוש; נידה לד ע"א ד"ה ותיפוק וד"ה וזובו), וכן כתב בהקדמת **אליהו רבא** לטהרות.²⁸ אך הראיות שהובאו לעיל, המלמדות על כך שבאופן כללי ב"נ כטמא מת ולא כנידה, מורות שגם אין לו מעיינות.²⁹

הסוגיה בנידה לג ע"ב

מדברי הגמרא בנידה ניתן להבין שלב"נ יש מעיינות, וזה לשונה:

ת"ר מעשה בצדוקי אחד שסיפר עם כהן גדול בשוק, ונתזה צינורא [רוק] מפיו ונפלה לכהן גדול על בגדיו, והוריקו פניו של כהן גדול וקדם אצל אשתו [לברר אם הצדוקי ב"נ], אמרה לו: אף על פי שנשי צדוקים הן - מתיראות מן הפרושים, ומראות דם לחכמים. אמר רבי יוסי: בקיאינן אנו בהן יותר מן הכל, והן מראות דם לחכמים, חרץ מאשה אחת שהיתה בשכונתנו שלא הראית דם לחכמים ומתה. ותיפוק ליה משום צינורא דעם הארץ? אמר אביי: בצדוקי חבר (לג ע"ב).

27 **במראה הפנים** שם דחק לפרש, שהמשפט שאינו מטמא בהיסט אינו מדבר על ב"נ עצמו אלא על משכבו, ופירושו מוקשה מאד, עיין **בסדרי טהרות** כלים דף כח ע"א.

28 ד"ה לעולם. שיטת הגר"א בכללה מעוררת קושי, שכן לדעתו (בכלים פ"א מ"ג) ב"נ אינו מטמא במשא כלל, כנ"ל, והיכן מצאנו כזאת, אב טומאה שיש לו מעיינות ואינו מטמא במשא? ולהלן יבואר שדעת **הרמב"ם** איפכא, שיש לו משא ואין לו מעיינות, וחילוק זה מובן יותר.

29 **ערוך השולחן העתיד** בסי' קט סעיף טו מוכיח זאת מסדר המשניות בתחילת כלים: "למעלה מהן ב"נ... למעלה מהן זב ורוקו וש"ז ומימי רגליו", ולא נאמר "זובו של ב"נ" וכו'. יש לדחות ראיה זו מכמה טעמים: א. ייתכן שהמשנה נקטה זב משום שדין מעיינות נאמר בתורה בזב ולא בב"נ. ב. ייתכן שלב"נ יש מעיינות לטמא במגע בלבד, כשם שהוא עצמו מטמא רק במגע, ואילו במשנה נאמר שמתמאים במגע ובמשא. ג. לגבי שכבת זרע כתב הערוה"ש עצמו, שבב"נ אין לה דין מעיינות לטמא במשא, והטעם, שבזב היא מטמאת במשא רק משום שאי אפשר לה בלא צחצוחי זיבה (עיין בבא קמא כה ע"א), וטעם זה לא שייך בב"נ; וא"כ י"ל שהמשנה נקטה את כל המעיינות בזב משום שכבת זרע.

מן המעשה משתמע, שצינורא של ב"נ מטמאת כמעיינות, ולכן היה צורך לברר האם הצדוקי היה ב"נ.

אלא שיש שתי אפשרויות לפרש את הברייתא והגמרא שעליה:

א. הכוהן הגדול חשש שהצינורא מטמאת כמעיינות, כדין רוק הזב, שהוא אב הטומאה המטמא במשא, ונמצא שלא רק הבגד שבו נגעה הצינורא נטמא, אלא גם הכהן הגדול עצמו, מדין הנושא רוק הזב.³⁰ לפי דרך זו, יש ללמוד מכאן גם שבו"נ עצמו מטמא במשא, כי לא מסתבר שמעיינותיו יהיו חמורים ממנו.³¹

ב. לא מדובר כלל על דין מעיינות, אלא שאם הצדוקי בעל נידה הרי הוא אב הטומאה, ורוקו טמא כראשון לטומאה, ככל משקה הנוגע בטמא, והרוק מטמא את הבגד שנגע בו בלבד, וזאת, מגזירת חכמים (שבת יד ע"ב) שמשקים טמאים יטמאו כלים.

שאלה זו בפירוש הברייתא תלויה גם בהבנת הקושיה "ותיפוק ליה משום צינורא דעם הארץ". אם מעיינותיו של עם הארץ טמאים כזב, הקושיה "ותיפוק ליה" מובנת על פי שתי הדרכים הנ"ל. ברם, אם מעיינותיו של עם הארץ אינם אב הטומאה, הקושיה "ותיפוק ליה" אינה מתיישבת עם הדרך הראשונה הנ"ל בהבנת צינורא של ב"נ; שכן אם זו מטמאת גם את האדם, ברור מדוע הוצרך הכהן הגדול לברר אם הצדוקי בעל נידה, ולא הסתפק בידיעה שהוא עם הארץ.

רש"י מפרש כנראה בדרך השנייה, שאין מעיינות לבו"נ, שהרי כתב על הברייתא: "חרה לו שנטמאו בגדיו", ולא גופו. ועוד, שעל הקושיה בהמשך "ותיפוק ליה משום צינורא דעם הארץ" מפרש רש"י: "צינורא דע"ה מטמאה כל זמן שהיא לחה", ונראה שכוונתו לרמוז לכך שרוק עם הארץ מטמא כרוק הזב, כשהוא לח ולא יבש,³² ומכך

30 מצאנו כיוצא בזה, שהוזכרה נפילת צינורא "על בגדיו" וכתוצאה מכך נטמא גם האדם, עיין בתוספתא יומא פ"ב הט"ו ובשבת קכז ע"ב.

31 אמנם לדעת הרמב"ם מצינו חומרה במעיינות הזב שאין בזב, שהמעיינות מטמאים בכל שהוא והזב אינו מטמא לאברים, ונפקא מינה לזב שהכניס ידו לאוויר כלי חרס (הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ח ה"ד). אך אין זו חומרה בעצם, כי העיקרון זהה, שאוויר כלי חרס נטמא רק כשכל הטומאה נמצאת בו, ובמעיינות כל שיעור שהוא מהווה את כל הטומאה.

32 וגדר הלכות בזה שונה מהגדר בטומאת משקין גרידא, ואכמ"ל.

שרש"י כותב זאת רק כאן, ולא לפני כן על "ונתזה צינורא מפיו", משמע שצינורא של בר"נ מטמאת כטומאת משקין בעלמא.

בתוספות (ד"ה ותיפוק) נראה שיש מחלוקת בדבר. התוספות מביאים את דעת הר"מ מפונטייזא, שצינורא של עם הארץ מטמאת רק בתורת משקים טמאים ולא בתורת רוקו של זב; ותוספות מקשים עליו, שלדבריו לא מובנת שאלת הגמרא "ותיפוק ליה משום צינורא דעם הארץ", הרי יש נפקא מינה בהיות הצדוקי בר"נ לעניין טומאת הכהן הגדול עצמו! אם כן, לדעת תוספות מעיינות בר"נ טמאים כזב (וכן כתב הר"ש בטהרות פ"ז מ"ה, בניגוד לדבריו בכלים פ"א מ"ג, שהסתפק שם בדין מעיינות בר"נ). לעומת זאת, לדעת הר"מ מפונטייזא נראה שגם בבר"נ אין מעיינות, כדעתו בעם הארץ, וכן כתב הריטב"א שם.

סיוע לאפשרות הראשונה, שלפיה מדובר בצינורא שהוא אב הטומאה, ניתן להביא מכך שהוריקו פניו של הכהן הגדול. אם רק בגדיו נטמאו מחמת משקין טמאים, הרי יכול היה להטבילם, כי טומאת משקין אינה צריכה הערב שמש (ראה שקלים פ"ח מ"ד לגבי הפרוכת), ומה לו לשאול ולדרוש אצל אשתו של הצדוקי?³³ גם נראה שלא לבש את בגדי הכהונה, שלבישתם מותרת במקדש בלבד (יומא סט ע"א), וכאן הרי יצא לשוק. אבל אין זו נקודה מכרעת כמובן, ואפשר שחרה לו גם על טומאת בגדו.

ועוד ראייה נוספת לכך, שהרי אין כאן אלא ספק בר"נ, ואם רק בטומאת משקין עסקינן הרי ספק משקין טהור, וכל שכן בשוק, שהוא רשות הרבים. גם אם נאמר, שאפילו בספק רשות הרבים וספק משקין עדיין צריך לברר כשאפשר, הרי גם אם יתברר שאשת הצדוקי נוהגת ככותים עדיין הדבר מסופק, שמא הצדוקי בעל ברחוק וטבל (עיין בסוגיה הקודמת שם לגבי כותי). אבל אם מדובר ברוק שהוא אב הטומאה, בזה לא אמרינן ספק משקין טהור וגם לא ספק רשות הרבים, כי גזרו על ספק הרוקין אפילו ברשות הרבים, כמו שנתבאר בטהרות פ"ד מ"ה.³⁴ אלא שיש לדחות, שאם היינו דנים על אדם פרטי, האם הוא טמא או טהור, היה עלינו לדון על פי דיני הספקות,

33 כך כתב בעל **חסדי דוד** (על התוספתא בניה פ"ה ה"ג), ולדעתו מעשה זה היה ביום הכיפורים, עיין שם.

34 אמנם לא גזרו על ספק הרוקין שבירושלים חוץ משל שוק העליון, משום גויים שהיו בו (שקלים פ"ח מ"א ובירושלמי שם), אך נראה שזה דווקא משום מסקנת הברייתא, שהצדוקים אינם בחזקת בר"נ, אבל אם הצדוקים בחזקת בר"נ ורוק בר"נ מטמא כאב הטומאה - אפשר שיגזרו על כל הרוקין שבירושלים, דומיא דשוק העליון.

אבל כאן הדיון הוא על הצדוקים בכללם, האם הם ככותים או לא, ולגבי הכותים מסתבר, שאף על פי שטומאתן בספק - אין כאן דין ספק טומאה ברשות היחיד וברשות הרבים, אלא הטילו עליהם דין קבוע בכל מקום. הכהן הגדול הסתפק האם הצדוקים ככותים, ועל הצד שהם ככותים - יש עליהם דין קבוע שמשקה שנגעו בו טמא ומטמא.

כאמור, נראה שמעיינות עם הארץ אינם אב הטומאה.³⁵ ממילא יש להסיק מקושיית הגמרא כאן "ותיפוק ליה משום צינורא דעם הארץ", שגם צינורא של בר'נ אינה אב הטומאה.

המשנה בטהרות

במשנה בטהרות שנינו:

שוטה אחת בעיר או נכרית או כותית - כל הרוקין שבעיר טמאין (פ"ה מ"ח).

במשנה לעיל (פ"ד מ"ה) נאמר, שגזרו על ספק הרוקין להיחשב כרוק טמא, כלומר, כרוק הזב, שהוא אב הטומאה. הרא"ש מבאר, שמשנתנו מסייגת את הדבר, וקובעת שהגזרה נאמרה רק במקום בו יש אשה אחת לפחות שרוקיה טמאים, דהיינו שוטה או נכרית או כותית. אמנם כל נידה וזבה רוקיה טמאים, אך בנות ישראל נזהרות מלירוק בשוק בימי נידותן (תוספתא טהרות פ"ו ה"ח), ורק שוטה אינה מקפידה על כך, וכן נכרים, שחכמים גזרו להחשיבם כזבים.

בעניין הכותית פירשו המפרשים, שמשנה זו מחשיבה אותם כגויים, כמאן דאמר "גרי אריות נינהו", ולכן רוקה מטמא כרוק נכרית. יש בכך קושי, שכן רוב ככל המשניות העוסקות בכותים דנות אותם כגרי אמת (עיין ברכות פ"ח מ"ח ופירוש הרמב"ם). לפיכך נראה, לעניות דעתי, לפרש שגם משנתנו סוברת כך, והטעם שרוקה טמא, מפני שהכותים אינם נמנעים מלהכשיל אחרים בטהרות (כמו שנתבאר בנידה נז ע"א, שדרשו את איסור "לפני עור" כפשוטו בלבד, ועיין גם חולין ד ע"א), ולכן אין הכותית נמנעת מלירוק בשוק בימי נידותה.

ראיה לדברינו, מכך המשנה נוקטת 'נכרית' ו'כותית', ולא 'נכרי' ו'כותי'. בשלמא אם כותית דווקא ואישה שוטה דווקא (כי באיש שוטה לא חיישינן לזב, עיין ר"ש ורא"ש), יש לומר שנקטו נכרית אגב שוטה וכותית; אבל אם כותית לאו דווקא, והוא

35 עיין לעיל הערה 24.

הדין כותי, שדינו כגוי וממילא כזב, תמוה לכתוב 'נכרית' ו'כותית' רק משום השוטה ('תני תרתי אטו חדא?!', קידושין ב ע"ב).

והנה, הכותים, לדעה שהם גרי אמת, אינם כזבים אלא כבו"נ (כמו שנתבאר במשנה בניה פ"ד מ"א הנ"ל). אם מעיינות בו"נ טהורים - רוקו של כותי אינו אב הטומאה, ונמצא ש'כותית' דווקא. אך אם מעיינות בו"נ טמאים - אף רוקו של כותי מטמא, ולא יובן מדוע נאמר דווקא 'כותית'.³⁶

ה. עליונו של בועל נידה

החזון אי"ש (כלים סי' א סק"ו) הסתפק בדין עליונו של בו"נ, וכתב שמסתבר שטמא, כדין זב. כך נראה שסובר גם בתוספות הרא"ש הנ"ל בניה לג ע"א, שכתב שכל חומרות הנידה קיימות בבו"נ, פרט למשכבו, שטומאתו קלה יותר.

אולם, מלבד הראיות הנ"ל בפרק א שבו"נ כטמא מת, מדברי הגמרא בניה לב ע"ב משמע שאין בו"נ מטמא את עליונו: הגמרא מפרשת את הביטוי במשנה שם, שבו"נ "מטמא משכב תחתון כעליון", ואומרת ש"תחתונו של בועל נדה כעליונו של זב"; ואם עליונו של בו"נ כעליונו של זב, הרי יכלה הגמרא לפרש בפשטות "תחתונו של בועל נדה כעליונו".³⁷

ה. שיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם

הרמב"ם פוסק בהלכות מטמאי משכב ומושב:

³⁶ יש מקום לדחות, שגם רוק הכותי הוא אב הטומאה משום בו"נ, אלא שאין שורפים עליו את התרומה, כמ"ש בניה שם: "ואין שורפין עליהם את התרומה מפני שטומאתן ספק" (ועיין שם בגמרא ובתוספות, אם דווקא בספק ספיקא אין שורפים). לפיכך הושמט הכותי, כי הדין ש"כל הרוקין בעיר טמאין" פירושו שגם שורפים עליהם את התרומה, כדין ספק הרוקין (ויש לדון על שריפה על רוקו של גוי, עיין נידה לד ע"א והגהת הגר"א שם, ואכמ"ל).

³⁷ אכן, בתפארת ישראל (כלים פ"א מ"ג) פירש, ש"מטמא משכב תחתון כעליון" היינו שתחתונו של בו"נ כעליונו של בו"נ, ולדעתו, הגמ' נקטה עליונו של זב כי הוא מפורש בתורה. יש מקום לפירוש שלישי, ש"משכב תחתון כעליון" היינו שהמשכב שאינו נוגע בו דינו כזה שנוגע בו, ואינו טמא מדין "עליונו" אלא ממגעו, ונמצא, שהמושג "משכב תחתון כעליון" מקביל לנאמר בתו"כ במצורע הנ"ל: "משכבו כמגעו", וכן פירש הגר"א בניה פ"ד מ"א.

בועל נדה כנדה שהוא אב מאבות הטומאות של תורה, מטמא כלים במגע, ומטמא אדם במגע ובמשא, ומטמא בהיסט, ומטמא משכב ומושב כנדה. אין משכב בועל נדה ומרכבו כמשכב נדה ומרכבה... (פ"ג הלכות א-ב).

מכך שמטמא במשא הוכיח **המשנה למלך**, שלדעת הרמב"ם ב"נ מטמא אדם לטמא בגדים, על פי מה שכתב בהלכות אבות הטומאות:

וכל אב טומאה שהוא מטמא במגע ובמשא... אדם הנוגע בו או הנושא מטמא בגדים... חוץ מן הנבלה והמרכב (פ"ו הי"ב).³⁸

לגבי שאר דיני נידה - היסט ומעיינות ועליונו של זב - לשון הרמב"ם ניתנת לפירושים שונים: אפשר להבין מדבריו שב"נ כנידה באופן כללי, פרט לדין משכב ומושב שבו הוא קל ממנה, ואפשר להבין שהוא כנידה רק לעניין מה שפירט בו.

היסט

הרמב"ם כותב במפורש שב"נ "מטמא בהיסט", אך יש להסתפק בכוונתו, האם מדובר על היסטו של זב, שהטמא מסיט את הטהור (כן פירש **המשנה למלך**), או שכוונתו להיסט כסוג של טומאת משא, שהטהור מסיט את הבר"נ, כמו שכתב בהלכות טומאת מת:

טומאת משא האמורה בכל מקום, בין במת בין בשאר המטמאים במשא, היא שישא האדם את הטומאה אע"פ שלא נגע בה... מסיט בכלל נושא הוא, וכל דבר שמטמא במשא מטמא בהיסט... וזו וכל כיוצא בה היא טומאת היסט האמורה בכל מקום. (פ"א הלכות ו-ז).

וכן פרש בסדרי **טהרות**, כלים דף כ"ח ע"ב.

יש ראייה לפירוש השני מכך שהרמב"ם עדיין לא השמיע כלל את דין טומאת ההיסט המיוחדת לזב, וכתבה רק לקמן (פ"ח ה"ב), וקצת קשה שיכתוב לראשונה דין היסט המיוחד לזב בבר"נ דווקא, וללא הסבר על מה מדובר, ויסמוך על דבריו להלן.

³⁸ אין תימה בכך שהרמב"ם בדבריו על ב"נ לא מזכיר בפירוש שמטמא אדם לטמא בגדים. בדומה לכך, הרמב"ם השמיט עניין זה גם במצורע (הלכות טומאת צרעת פ"י הי"א) ובבגד המנוגע (שם פ"ז ה"א) ובזב וחבריו (הלכות מטמאי משכב ומושב פ"א ה"א). הרמב"ם כתב זאת בפירוט רק לגבי אלו שדינם מיוחד בענין זה: פרה אדומה, פרים ושעירים הנשרפים, שעיר המשתלח (כולם בהלכות פרה אדומה פ"ה), מרכב ומושב (הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ו ה"ב), ונבלה (הלכות שאר אבות הטומאות פ"א ה"א).

ושם כתב: "אין בכל אבות הטומאות כולן טומאה שאם תסיט את האדם הטהור או את הכלי הטהור תטמא אותן אלא הזב או חביריו בלבד... ואחד זב וזבה נדה ויולדת בכל הדברים האלו", ומשמע, שבו"נ אינו מטמא טומאה זו (וראה להלן בעניין מעיינות, דיון נרחב על המושג "הזב וחביריו", והאם הוא כולל בו"נ).

מכל מקום, נראה להכריע כפירוש המשנה למלך, מכמה טעמים: א. הרמב"ם הפריד בין המשא להיסט, וכתב "מטמא כלים במגע ומטמא אדם במגע ובמשא ומטמא בהיסט", ומשמע ש'היסט' זה איננו סוג של משא. ב. הרמב"ם דקדק לכתוב "כלים" לגבי מגע ו"אדם" לגבי מגע ומשא (כי רק אדם נטמא בנשיאת טמא), ואת ההיסט לא סייג לאדם בלבד. אם כן מדובר בהיסטו של זב, המטמא אדם וכלים. ג. בכל מקום בו הרמב"ם מדבר על אב הטומאה שמטמא במשא, לא טרח לציין שמטמא גם בהיסט כסוג של משא, אלא סמך על דבריו בהלכות טומאת מת הנ"ל שכל המטמא במשא מטמא בהיסט (ראה לדוגמה הלכות טומאת צרעת פ"י ה"א; מטמאי משכב ומושב פ"א ה"א; ועוד).³⁹

כהבנה זו משתמע גם מפירוש המשנה:

בא בקבלה שהוא מיעט דין זה [של טומאת בו"נ] ואמר, זה שאמרת לך "ותהי נדתה עליו" הוא שיהא גופו כגופה, כלומר שיהא אב, מטמא במגע ובמשא כנדה לאדם ולכלי חרש, כמו שאמרו בספרא "מה היא מטמא אדם וכלי חרש אף הוא מטמא אדם וכלי חרש" (כלים פ"א מ"ג).

משמע מלשונו, שבו"נ מטמא כלי חרש גם במשא, ועל כורחך הכוונה להיסט, ולפי זה מבואר כאן, שפירש את הת"כ כרש"י בנידה (הנ"ל פרק א).

מעיינות

הרמב"ם לא מזכיר דין מעיינות בו"נ, והמשנה למלך סובר, שלדעתו בו"נ כנידה לכל עניין, פרט למשכבו הקל יותר. אך התקשה בלשון הרמב"ם בהלכות מטמאי משכב ומושב:

³⁹ מה שכתב בהלכות טומאת מת "זו היא טומאת היסט האמורה בכל מקום", אין כוונתו שבכל מקום שיזכיר את ההיסט כוונתו למשא, שהרי בודאי נקט לשון היסט גם על היסטו של זב כמה פעמים (ראה הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ח). כוונתו שם רק למובן הטכני של ההיסט, שהוא ההיסט האמור בכל מקום, השווה לדבריו לעיל שם על מגע ומשא.

ואחד זב ואחד נדה ויולדת וזבה כל אחד מהן רוקו ומימי רגליו אב טומאה כזב. וכן כל מקום שנאמר בהלכות אלו הזב - אחד הזב ואחד שאר הארבעה (פ"א הט"ד).

ולא מנה עימם ב"נ. גם במקומות אחרים הזכיר הרמב"ם דין מעיינות ב"זב וכיוצא ב"ז או "זב וחבריו" (הלכות מטמאי משכב ומושב פ"ה ה"ה; שאר אבות הטומאות פ"י ה"ד; שם פ"ג ה"ד), ונראה שהכוונה לארבעת האמורים לעיל בלבד.

המונח "זב וחבריו", שאותו מגדיר הרמב"ם בהלכה הנ"ל, חוזר במקומות נוספים, ובדרך כלל מושג זה אינו כולל ב"נ, כגון בדבריו על משכב ומושב:

כבר ביארנו שהזב וחבריו מטמאין משכב ומושב ומרכב... המשכב והמושב כל אחד מהן אב מאבות הטומאות של תורה (מטמאי מו"מ פ"ו הלכות א-ב).

והרי משכב ב"נ אינו אב הטומאה. כמו כן בהלכות סנהדרין פ"ט ה"ד הרמב"ם מונה בין חייבי לאווין (לאו כב) את "זב וכיוצא בו שנכנס להר הבית", והרי ב"נ מותר להכנס להר הבית.⁴⁰ לעומת זאת בהלכות כלים פ"א ה"י כתב, שפשוטי כלי עץ טמאים מדאורייתא "במדרס הזב וחבריו", והדבר נכון גם באשר למדרסו של ב"נ. נראה, אם כן, שהרמב"ם אינו כולל את ב"נ בכלל 'חברי הזב', אף על פי שחלק מדיניהם נכון גם לגביו. לפיכך צריך לומר, שהרמב"ם סומך על מה שכתב בפ"ג ה"א, שם פירט לאיזה עניין ב"נ כנידה ולאיזה עניין לא, ומשם נלמד היכן דינו כחברי הזב והיכן לא. עלה בדינו, שאין כל כך מקום לדייק מפ"א הט"ו שאין מעיינות לבו"נ, כי ייתכן שהרמב"ם לא מנה אותו, משום שמטרתו שם ליצור את המושג "זב וחבריו", שבו ישתמש גם לגבי דינים שאינם קיימים בב"נ, ולכן השמיט אותו. נמצא, שאין לנו אלא לדקדק במשמעות לשונו בפ"ג ה"א, ההלכה העוסקת בב"נ: האם מכך שלא הזכיר את המעיינות מוכח שאין לו מעיינות, או שמא אף זה כלול ב"כנדה"?

נראה לעניות דעתי, שלשון הרמב"ם נוטה יותר לאפשרות שאין לו מעיינות: ראשית, מכך שהרמב"ם מפרט את המגע והמשא וההיסט ולא מזכיר את המעיינות. גם יש לעמוד על דקדוק לשונו, שפתח ב"בועל נדה כנדה", וסיים "ומטמא משכב ומושב כנדה", ויש לשאול, למה חזר על המילה "כנדה"?⁴¹ נראה להסביר את דבריו, שיש

40 פסחים סח ע"א; וכן פסק הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ז הט"ז, ובהלכות ביאת המקדש פ"ג ה"ה.

41 על פי פירוש סדרי טהרות הנ"ל, ש'היסט' האמור כאן היינו משא, יש להסביר שהרמב"ם פותח בכך שהוא אב כנידה, ודינו כהרבה אבות שבתורה שמטמאים במגע ומשא, ואחר כך הרמב"ם

הבדל עקרוני בין מגע ומשא והיסט לבין משכב ומושב: מגע ומשא והיסט הם אופנים שבהם הנידה עצמה מטמאת, ואילו משכב ומושב הם אבות הטומאות חדשים. ביאור הדבר, שבדרך כלל הנטמא מאב נעשה ראשון, ואילו כאן חידשה התורה שמשכב הנידה הוא אב, כלומר, שאינו נטמא ממנה אלא זוהי טומאה עצמית משום שהוא משכבה. לפיכך הרמב"ם מפריד בין שני דינים שבהם ב"נ כנידה: הדין האחד הוא באופנים שבו הוא מטמא, והדין השני הוא בכך שמשכבו טמא. השתא דאתינן להכי, שמע מינה שהגדרת הרמב"ם "בועל נדה כנדה" מתייחסת רק לאופנים שבהם הוא מטמא, ולא למעיינות, שהם טומאה עצמית כמשכב.

יש לעמוד גם על דקדוק לשון הרמב"ם: "ב"נ כנידה שהוא אב מאבות הטומאה של תורה, מטמא כלים במגע", ולא "ומטמא". כלומר, ב"נ כנידה לעניין זה שהוא אב הטומאה, ומזה נובע שהוא מטמא כלים במגע ואדם במשא וכו'. וכן לשונו בפירוש המשנה:

"ותהי נדתה עליו" הוא שיהא גופו כגופה, כלומר שיהא אב, מטמא במגע ובמשא כנדה לאדם ולכלי חרש" (כלים פ"א מ"ג).

אם כן, "בועל נדה כנידה" נאמר רק לעניין הדינים הנובעים מזה שהוא אב הטומאה, כלומר האופנים שבהם הוא עצמו מטמא, ובנוסף לזה - "ומטמא משכב ומרכב כנדה", אך לא מעיינות.

וכן משמע מהקדמתו לטהרות, שכתב:

וטומאת זבה כוללת שבעה אבות, והם שהזבה עצמה אב הטומאה, ובועלה אב הטומאה, ודם זיבתה אב הטומאה, ורוקה, ומימי רגליה, ומרכבה, ומשכבה, כל אחד מהם אב... והואיל וכבר ידוע שאין הבדל בטומאה בין בועל נדה או זבה או יולדת... לפיכך נמנה אותו בועל טמאה... וכן נאמר רוק הטמא ומימי רגליו ויהיה זה כולל זב וזבה נדה ויולדת, כי דין הרוק ומימי רגלים מכל אחד מארבעת אלו שוה לטומאה (מהדורת הרב קאפח, עמ' יא).

הרמב"ם לא מזכיר את ב"נ בין בעלי דין מעיינות, וגם מצורת המניין נראה, שדין ב"נ אינו אלא פרט מפרטי אבות הטומאה שיוצרת הנידה, ואינו יוצר בעצמו אבות הטומאה. יש להעיר בהקשר זה, שב"נ אינו נמנה בספר המצוות (מצווה צט והלאה)

מוסיף, שיש בו גם חומרה מהחומרות המיוחדות בנידה. אבל על פי מה שהתבאר שכוונת הרמב"ם להיסטו של זב, נמצא שכבר הזכיר חומרה המיוחדת בנידה.

ובתחילת הלכות מטמאי משכב ומושב כמצוות עשה נפרדת, אלא הוא כלול במצוות טומאת הנידה, כמו מעיינותיה.

עליונו של בועל נידה

על פי המשנה למלך, שהסיק מדברי הרמב"ם שבו"נ כנידה לכל עניין פרט למשכבו, נראה שהוא הדין לעליונו. אולם על פי מה שהתבאר, שמה שכתב הרמב"ם "בועל נדה כנדה" היינו לגבי האופנים שבהם היא עצמה מטמאת, וכפי שמנה בהמשך, נראה ללמוד מהשמטתו את דין עליונו של בו"נ (ובמיוחד בהשוואה לפ"א ה"א, לגבי זב וחבריו, ששם הזכיר את ה'מדף') שאין בו דין זה.

הדבר תלוי בהבנת יסוד דין עליונו של זב: האם זהו אופן שבו הזב עצמו מטמא, כמו היסט; או שזוהי טומאה חדשה כעין משכב ומושב, אך בטומאה קלה? מדברי הרמב"ם (מטמאי משכב ומושב פ"ו ה"ג) נראה, שעליונו של זב הוא גזירת חכמים דומיא דמשכב ומושב, ואם כן יש לומר, שלא גזרו אלא על מי שמשכבו אב הטומאה.

בפירוש המשנה בזבים פ"ד מ"ו כתב הרמב"ם:

וטומאת מדף היא מה שאבאר לך, והוא שהזב וחבריו, כלומר זבה נידה יולדת ומצורע, אם היה עליו מלמעלה אוכלין ומשקין - נטמאו ואפילו היה בינו לבינם חוצצים רבים (פ"ד מ"ו).

נראה מן הפירוט, שבו"נ אינו מכללם. וכן משמע מפירוש המשנה בעדויות:

כבר ידעת מקראות שבתורה בזב שהוא מטמא משכב ומושב, ושמשכב הזב ומושב מטמא אדם ומטמא בגדים... אבל כל מה שיהיה על הזב מן הבגדים והכלים... מתטמאין טומאה קלה והיא הנקראת טומאת מדף... וכל זה מיוחד בזב ואשר דינם כדינו, כלומר זבה ונדה ויולדת (פ"ו מ"ב).

סיכום

העולה מדברינו, שלדעת הרמב"ם בו"נ מטמא בחיבורין, ומטמא במשא ובהיסט כזב, אבל מעיינותיו טהורים וכן עליונו.

הרמב"ם פירש כנראה את התו"כ כדעת רש"י בנידה, שבו"נ מטמא אדם לטמא בגדים במגע ובמשא ומטמא כלי חרס בהיסט. ברם, הרמב"ם לא למד מזה למעיינותיו ולמדף (כשם שגם רש"י טיהר את מעיינות בו"נ, כאמור), משום שיש חילוק יסודי בין האופנים שבהם הנידה מטמאת לבין דין משכב ומעיינותיה, שהם טומאות חדשות.

את המשנה בכלים פ"א מ"ג הנ"ל, ממנה נראה שבו"נ אינו מטמא במשא כלל, פירש הרמב"ם בדוחק, שהעדיפות של הזוב ודומיו על בר"נ היא בכך שבו"נ מטמא בכולו והם בכל שהוא. את המשנה בזבים "בועל נדה כטמא מת" פירש הרמב"ם שם: "ובועל נדה טמא שבעת ימים כמו טמא מת", וזה אינו כמשמעות המשנה על פי ההקשר, וגם סותר לסוגיות בפסחים ויומא ששללו את הפירוש הזה, וצריך עיון.⁴²

ז. גדר טומאת בועל נדה

בכמה הלכות מצאנו בגמרא, שיש חומרה במי שטומאה יוצאת מגופו, לעומת הטמא טומאת מגע:

- א. הוא משולח גם ממחנה לווייה (פסחים סז ע"א).
- ב. אסור לו לאכול תרומת חו"ל (נידה לב ע"א).
- ג. טומאתו אינה דחוייה בציבור (בכורות לג ע"א, ותוספות זבחים כב ע"ב ד"ה אי הכי; אמנם לרמב"ם, רק טומאת מת דחוייה בציבור).
- ד. לדעת בית שמאי, אסור לו לאכול בכור בעל מום (בכורות שם).
- ה. לדעת יוסף הבבלי, מחוסר כיפורים גרוע מטבול יום מטומאת מת, ואסור לו לעשות פרה אדומה, משום שטומאתו יוצאה מגופו (זבחים יז ע"ב).

בראשונים נזכרו דינים נוספים במי שטומאה יוצאת מגופו.⁴³

כשנבוא לשייך את בר"נ לאחד משני הסוגים הללו, נמצא סתירה לכאורה: מפורש בגמרא (פסחים סח ע"א) שהוא מותר במחנה לווייה, כטומאת מגע. מאידך, טומאתו אינה דחוייה בציבור (יומא ו ע"ב), כטומאה היוצאת מגופו! (והתקשה בזה במי נפתוח, פרפר כז, וכתב שהן סוגיות חלוקות). נראה להציע שני הסברים לעניין זה:

42 ייתכן שהרמב"ם יישב את קושית הגמרא "בהדיא כתיב בהו", שמכל מקום יש חידוש בכך שבו"נ מונה שבעה מביאתו האחרונה, ולא כנידה שמונה שבעה אפילו היא שופעת. בתו"כ (מצורע סי' קפא) סברו ללמוד זאת מהשוואת בר"נ לטמא מת, עיין שם.

43 התוספות במו"ק טו ע"א ד"ה ובעלי, לעניין טבילת עזרא, עיין שם; שם עמוד ב ד"ה ואחרי, שאינו משלח קרבנותיו.

הסבר ראשון

בהבחנה בין טומאה היוצאת מגופו לבין טומאת מגע ישנו סוג שלישי - טומאה מחמת עיסוק, כגון העוסקים בפרה אדומה ובשריפת פרים ושעירים הנשרפים, המשלח את השעיר לעזאזל, והאוכל נבלת עוף טהור.⁴⁴ חומרנו של סוג זה ממוצעת בין המגע לבין טומאה היוצאת מגופו, כי העיסוק בטומאה הוא קשר עמוק יותר לטומאה מאשר מגע או משא סתמיים, ומאידך, כמובן שהקשר בין האדם לבין טומאה היוצאת מגופו חזק יותר. ומסתבר שבו"נ שייך לסוג האמצעי, שהרי אין טומאתו משום הנגיעה בנידה, אלא משום פעולת הביאה.

בחילוקים שבין טומאת מגע לבין טומאה היוצאת מגופו, הסוג האמצעי משתנה לפי העניין. לגבי שילוח מחנות התחדש בתורה שהזב משולח ממחנה לווייה, ואין ממנו ראייה לסוג האמצעי הקל ממנו, ולכן דינו לעניין זה כדין טומאת מגע. לכן בו"נ משולח רק ממחנה שכינה (מדאורייתא), וכך הדין גם בשאר הטומאות שמחמת עיסוק.⁴⁵

44 באחרונים דנו בהרחבה בשאלה האם גדרה כטומאה מחמת פעולת האכילה או מחמת מגע בבית הבליעה.

45 לגבי העוסקים בפרה אדומה ובפרים ושעירים הנשרפים ובשילוח השעיר לא מצאתי במפורש בחז"ל שמשלחים רק ממחנה שכינה, אבל כך משמע בבירור מכך שהשורפים את הפרים והשעירים הנשרפים נטמאים מייד בצאתם מהעזרה (משנה ביומא סז ע"ב בפר ושעיר של יום הכיפורים; משנה זבחים קד ע"ב בשאר פרים ושעירים הנשרפים), ולא מסתבר כלל שהתורה טימאתם בהיותם עדיין במקום שבו הם אסורים. וכך נראה מהספרי בַּנְשֵׂא על הפסוק "וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב", שתולה את הרחקת הזב ממחנה לווייה בכך שהוא מטמא משכב ומושב, ומכאן שאלו שאינם מטמאים משכב ומושב מותרים בו. וכן מפורש ברש"י במדבר י"ט, ז, על הפסוק בעוסקים בפרה אדומה "ואחר יבוא אל המחנה", "למחנה שכינה, שאין טמא משולח חוץ לשתי מחנות אלא זב ובעל קרי ומצורע". כך גם דעת הרמב"ם, שכתב בהלכות ביאת המקדש פ"ג ה"א שכל הטמאים משולחים ממחנה שכינה בלבד, ואחר כך הוציא מכללם רק את הזב והזבה והנידה והיולדת והמצורע.

לכאורה הדברים פשוטים והאריכות בזה היא למותר, אלא שמצאתי לאחד הראשונים שחולק בזה, בסדר עבודת יום הכיפורים לתלמיד הרשב"א (מהדורת לב שמח עמ' קיא), שדן בשאלה למה המשלח את השעיר לעזאזל יושב בסוכה האחרונה עד שתחשך, ומסביר: "שהרי לא היה רשאי ליכנס למחנה, שנאמר 'המשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו... ואחר יבוא אל המחנה', ולמחר היה נכנס לירושלים", כלומר, שמשולח מג' מחנות כמצורע, והדבר תמוה. וכמה ראשונים פירשו, שאינו נכנס עד שתחשך משום איסור תחומין. ונראה שגם לדעתו אין זה אלא במשלח את השעיר, שעליו שנינו (יומא סז ע"א) שמטמא בגדים רק משיצא מירושלים, ולא כמוציאי הפר והשעיר הנשרפים, שנטמאים כבר בצאתם מהעזרה; אך לפי זה

לעומת זאת בדחיית טומאה בציבור התחדש בתורה שטומאת מת נדחתה (פסחים סו ע"ב), ואין מזה ראייה לסוג האמצעי, החמור יותר, ולכן טומאת ב"נ איננה דחוייה בציבור; ויש להסתפק מה דינם של שאר הטומאות מחמת עיסוק בנידון זה, לו יצויר שרוב הציבור ייטמא בהן.⁴⁶ לגבי ההיתר בבכור בעל מום לדעת בית שמאי, נראה שבו"נ אסור לאכול, כשם שטומאתו לא נדחית בציבור (שהרי בית שמאי למדו את החומרה באכילתו בטומאה היוצאת מגופו מן החומרה לעניין טומאה בציבור, עיין שם בבכורות). לגבי היתר טבול יום בפרה, לדעה שהיתר זה לא נאמר בטומאה היוצאת מגופו, הרי זה משום שההיתר התחדש בטבול יום של טומאת מת (עיין זבחים שם). לפיכך, טבול יום של ב"נ דומה לטבול יום דזב, ואינו בכלל ההיתר (תוספות יומא ד ע"א ד"ה רבי; והגבורת ארי חולק). לעניין תרומת חו"ל וחלתה ראו חז"ל להחמיר דווקא בטומאה היוצאת מגופו, ומשמע ברמב"ם (הלכות תרומות פ"ז הלכות ח-ט; הלכות ביכורים פ"ה הי"ג), שמנה ופירט בעלי קריין וזבים וזבות ונדות ויולדות ומצורעין, שבו"נ אינו בכלל זה.

הסבר שני

באופן עקרוני אין סוג אמצעי בין טומאת מגע לטומאה היוצאת מגופו, והטומאות מחמת עיסוק - גדרן זהה לגמרי לטומאת מגע. ב"נ התייחד בכך שהתורה קבעה לו גם דינים של טומאה היוצאת מגופו, במשכב ומושב, ולכן ב"נ בלבד מהווה גדר אמצעי בין טומאת מגע לטומאה היוצאת מגופו, ודינו תלוי בשאלה מאיזה פסוק נובע הדין המדובר: אם הדין המדובר הוא חידוש לחומרא בזב, כגון בשילוח מחנות - ב"נ מופקע ממנו; ואם הדין המדובר הוא חידוש לקולא בטמא מת, כגון בדחייה בציבור - ב"נ מופקע ממנו. ולפי זה יש לפשוט, ששאר הטומאות מחמת עיסוק שוות לגמרי לטומאת מגע בכל ההשלכות הנ"ל.

יוצא, ש"ואחרי כן יבוא אל המחנה" בשעיר (ויקרא ט"ז, כו) אינו כמו "ואחרי כן יבוא אל המחנה" דסמיך ליה (שם שם, כח), בפר ושעיר הנשרפים.

⁴⁶ לא מצאתי מקורות בעניין זה, ואודה לכל המעיינים אם יודיעוני על מקור כלשהו. ומסברה אפשר שהסוג האמצעי כולו נחשב חמור יותר מטומאת מת, בגלל שהקשר בין האדם לטומאה חזק יותר, כנ"ל, ולכן אינו נדחה בציבור. ואפשר לומר לאידך גיסא, שמכיוון שטומאות אלו קלות ביחס לטומאת מת, שהאדם המתעסק בטומאה הוא ראשון לטומאה בלבד, הרי הם נלמדות בקל וחומר מטומאת מת. ורק טומאת ב"נ, שיש בה חומרה במשכב ומושב שאין במת, וכן טומאת בעל קרי, שאמנם קלה ממת אבל הוא טומאה היוצאת מגופו ממש, אינן נדחות.

כהבנה זו נראה יותר בתוספות, הכותבים:

דכנדה הוי לכל מאי דכתיב בהדיא, אבל למאי דלא רבינהו קרא - יש לנו לדמותו לטמא מת מסברא משום דהוי טומאת מגע כמותו (יומא ו ע"ב ד"ה סיפא, וכיוצא בו בתוספות מועד קטן טו ע"א ד"ה ובוועלי).

וכן נראה מתוספות ביומא ד ע"א הנ"ל, הכותבים שאין ללמוד על ב"נ מקולא שהתחדשה בטמא מת, ומנמקים זאת בדיני המיוחדים של ב"נ, ולא בצורת ההיטמאות, שטומאתו הינה מחמת פעולת הביאה ולא מחמת מגע. וכן כתב האבני נזר (ח"מ סי' קמג; יר"ד סי' תנ אות יט) בדעת תוספות. לעומת זאת הר"ש (כלים פ"א מ"ה) כותב: "בוועל נדה כטומאת גופו חשיבא".

נראה שמחלוקת הראשונים בדיני טומאת ב"נ קשורות בשאלה זו: תוספות הרא"ש, המחמיר בעניינו, סובר שדין ב"נ אינו כטומאת מגע,⁴⁷ אם משום שטומאתו נובעת מפעולה ולא ממגע, ואם משום שהתורה חידשה בו גדר מיוחד להשוותו לנידה. והקולא במשכבו, שמטמא רק טומאה קלה, היא היוצא מן הכלל שאינו מלמד על הכלל. לעומת זאת התוספות ביומא הנ"ל כותבים ברורות: "למאי דלא רבינהו קרא - יש לנו לדמותו לטמא מת מסברא, משום דהוי טומאת מגע כמותו", וכך כנראה דעת הפירוש לתו"כ המיוחס לר"ש, הסובר, כאמור, שב"נ אינו מטמא במשא.

סיכום ומסקנות

ב"נ הוקש לנידה, ככתוב "ותהי נדתה עליו", ומצד שני למדו חז"ל מ"וכל המשכב" שמשכבו מטמא טומאה קלה בלבד. לגבי שאר דיני הנידה - טומאת משא, טומאה בחיבורין, היסט, מעיינות ומדף - נחלקו הראשונים: תוספות הרא"ש (נידה לג ע"א) נוקט, שב"נ כנידה לכל ענין פרט למשכבו. לעומתו, הפירוש לתו"כ המיוחס לר"ש סובר שאינו מטמא במשא, ומסתבר שלדעתו גם אין לו היסט ומעיינות, כי לא מצינו טומאות אלו במטמאים במגע בלבד. וכך משמעות דבריו "דתנן ביה מטמא משכב תחתון כעליון... אבל לא לכל דיני נדה", כלומר, שאינו כנידה אלא לעניין זה, וכן נראה מהתוספות ביומא.

47 ועיין ברש"י פסחים לג ע"ב ד"ה טמא מת, שכותב ש"כל טומאת מגע" אינה מטמאת בהיסט; אם כן ב"נ, שלדעתו בנידה לג ע"א מטמא בהיסט, אינו טומאת מגע. וראה גם ברש"י ביומא ז ע"א ד"ה כל.

ראשונים אחרים נוקטים דעה ממוצעת, או מתבטאים רק לגבי פרט מסוים. טומאת משא ובחיבורין - המיוחס לר"ש מטהר, כנ"ל; הרמב"ם פסק שמטמא במגע ובמשא ואף לטמא בגדים; והר"ש והרא"ש בכלים נקטו שמטמא במשא אבל לא לטמא בגדים, במשא או אף במגע. היסט - רש"י והרמב"ם מטמאים, אך תוספות בניה ע"ב כתבו בשם ר"י שאינו מטמא. מעיינות - תוספות בניה לד ע"א ובכמה מקומות נקטו שיש לו מעיינות, אך הריטב"א כתב שאין לו מעיינות, וכן נראית דעת רש"י והרמב"ם והר"מ מפונטייזא.

לעניות דעתי, הדעה הנראית יותר מדברי חז"ל היא הדעה המקילה ביותר, שלא התחדש בבר"נ שום דין מהדינים המיוחדים בניה, פרט לטומאה קלה במשכבו. כך מבואר בכמה מקומות, שבאופן כללי בור"נ דינו כטמא מת, פרט למשכבו (המשנה בזבים והתוספתא בכלים ותו"כ בכמה מקומות). ויש ראיות ממשניות ותוספתות ותו"כ וירושלמי על כל אחת מן החומרות הללו.

לעומת כל זה עומדת הסוגיה בניה (לג ע"א), שפשטה נוטה יותר לדעה שבר"נ מטמא בחיבורין ובהיסט, ונראה שהבינה כך את דברי התו"כ "מטמא אדם וכלי חרס", וכפירוש רש"י ותוספות הרא"ש שם. אולם, מסתבר לפרש את התו"כ כדעת תוספות שם, ובהתאמה לזה את הסוגיה כולה, כך שתתאים לשאר מקורות חז"ל.

גדר טומאה זו ממוצע בין טומאה היוצאת מגופו לבין טומאת מגע. לכן, דינים שהתחדשו בזב לחומרא, כגון שילוח ממחנה לויה - אינם נוהגים בבר"נ, ומאידך, דינים שהתחדשו בטמא מת לקולא, כגון דחיית טומאתו בציבור - אף הם לא נאמרו בבר"נ.